

Oda Bog Gavrile Deržavina

Užarević, Josip

Source / Izvornik: **Književna smotra : Časopis za svjetsku književnost, 2019, 51, 41 - 60**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:801585>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Oda *Bog* Gavrile Deržavina*

1.

Vrijedi napomenuti kako je Deržavin bio “spreman za sve svoje pjesme sačuvati “klasičan” naziv “oda”, mada taj termin u njega gotovo sasvim gubi određeno značenje, jer on sve svoje pjesme – veoma raznolike po temama, stilu, opsegu, maniri – bez razlike naziva odama” (Gukovskij 1947: XXXII). No ako je u drugim slučajevima termin *oda* i problematičan, u slučaju ode *Bog* on zasigurno u punini ostvaruje sva formalna i sadržajna značenja toga

lirskog žanra: svečan i ozbiljan ton, visoka tematika (Bog, svemir, ljudska sudbina; indikativno je da *ja* koje se pojavljuje kao jedna od nosećih sastavnica nije osobno/individualno, nego općeljudsko), birani jezik (bez razgovornih, stilski sniženih elemenata), primjeren opseg (jedanaest kitica od deset stihova – decima), jamski ritam (preuzet iz Lomonosovljevih oda), kompleksna rima.

БОГЪ¹

I.	1.	О Ты, пространствомъ безконечный,
	2.	Живый въ движенъи вещества,
	3.	Теченьемъ времени превѣчный,
	4.	Безъ лицъ, в трехъ лицахъ Божества!
	5.	Духъ всюду сущій и единый,
	6.	Кому нѣтъ мѣста и причины,
	7.	Кого никто постичь не могъ,
	8.	Кто все Собою наполняетъ,
	9.	Объемлет, зиждетъ, сохраняетъ,
	10.	Кого мы называемъ: – Богъ!
II.	1.	Измѣрить океанъ глубокий,
	2.	Сочестъ пески, лучи планаетъ
	3.	Хотя и могъ бы умъ высокій, –
	4.	Тебѣ мѣры и числа нѣтъ!
	5.	Не могутъ духи просвѣщенны,
	6.	Отъ свѣта Твоего рожденны,
	7.	Изслѣдовать судьбъ Твоихъ:
	8.	Лишь мысль к Тебѣ взнестись дерзаеть,
	9.	Въ Твоемъ величьи исчезаетъ,
	10.	Какъ въ вѣчности прошедшій мигъ.
III.	1.	Хаоса бытность довременну
	2.	Изъ безднъ Ты вѣчности воззваль,
	3.	А вѣчность, прежде вѣкъ рожденну,
	4.	Въ Себѣ Самомъ Ты основаль.
	5.	Себя Собою составляя,

* Članak je dio projekta-knjige *Ruska književnost od 11. do 21. stoljeća*.

¹ Kao izvornu inačicu Deržavinove ode *Bog* uzeo sam izdanje iz 1833. godine (dostupno u Knjižnici HAZU-a), a ne novije izdanje iz sovjetskoga razdoblja. Stvar je u tome da su novija izdanja – mijenjajući grafiju i pravopis – u pravilu nastupala ideologijski, iznevjeravajući ili čak unakazujući poetiku djela. To se osobito tiče Deržavinove ode *Bog* (1784). U njoj

se npr. velikim početnim slovom piše ne samo imenica *Bog* nego i svi oblici osobnih zamjenica što se odnose na Nj (*Ti, Tebe, Tebi, Tobom*), a isto tako i osobna povratna zamjenica *Sebe, Sebi, Sobom* te, dakako, i mnoštvo Božjih imena: *Božestvo* (I, 4), *Sozdatelj* (X, 1), *Podatelj* (X, 3), *Carj* (X, 4), *Neizbjasnimyj* (XI, 1), *Nepostižnyj* (XI, 1). Sve je to, kao što rekoh, povezano sa specifičnom poetikom, religioznom i filozofsko-svjetonazorskom koncepcijom, a nije tek puka pravopisno-grafijska formalnost

6. Собою изъ Себя сия,
7. Ты свѣтъ, откуда свѣтъ истекъ.
8. Создавый все единымъ словомъ,
9. Въ твореньи простираясь новомъ,
10. Ты былъ, Ты еси, Ты будешь вѣкъ!
- IV. 1. Ты цѣпь существъ въ Себѣ вмѣщаешь,
2. Ее содержишь и живишь;
3. Конецъ съ началомъ сопрягаешь,
4. И смертію животь даришь.
5. Какъ искры сыплются, стремятся,
6. Такъ солнцы отъ Тебя роятся;
7. Какъ в мразный, ясный день, зимой,
8. Пылинки инея сверкають,
9. Вратятся, зыблются, сіяють,
10. Такъ звѣзды въ безднахъ подь Тобой.
- V. 1. Свѣтилъ возженныхъ миллионы
2. Въ неизмѣримости текутъ:
3. Твои они творятъ законы,
4. Лучи животворящи льютъ.
5. Но огненны сіи лампы,
6. Иль рдяныхъ кристалей громады,
7. Иль волнъ златыхъ кипящій сонмъ,
8. Или горящіе эѳиры,
9. Иль вкупѣ всѣ свѣтящи міры –
10. Передь Тобой, какъ ночь предь днемъ.
- VI. 1. Какъ капля въ море² опущенна,
2. Вся твердь передь Тобой сія.
3. Но что мной зримая вселенна?
4. И что передь Тобою я? –
5. Въ воздушномъ океанѣ ономъ,
6. Міры умножа миллиономъ
7. Стократъ другихъ міровъ – и то,
8. Когда дерзну сравнить съ Тобою,
9. Лишь будетъ точкою одною:
10. А я передь Тобой – ничто.
- VII. 1. Ничто! – Но Ты во мнѣ сіяешь
2. Величествомъ Твоихъ добротъ;
3. Во мнѣ Себя изображаешь,
4. Какъ солнце в малой каплѣ водъ.
5. Ничто! – Но жизнь я ощущаю,
6. Несытымъ нѣкакимъ летаю
7. Всегда паренъемъ въ высоты;
8. Тебя душа моя бышь чаеть,
9. Вникаеть, мыслить, рассуждаеть:
10. Я есмь – конечно еси и Ты!
- VIII. 1. Ты еси – Природы чинъ вѣщаешь;
2. Гласить мое мнѣ сердце то;
3. Меня мой разумъ увѣряеть:
4. Ты еси! – и я ужъ не ничто!
5. Частица цѣлой я вселенной,
6. Поставлень, мнится мнѣ, въ почтенной
7. Срединѣ естества я той,

² Izraz *въ море* upućuje na to da je u danome slučaju riječ o akuzativu jednine, a ne o lokativu koji bi glasio: *въ морѣ*. Vidimo dakle da je *jat* ovdje u ulozi padežnoga nastavka, što znači da je prije slovopisne reforme imao važnu ulogu u razlikovanju jednoga padeža od drugoga.

8. Гдѣ кончилъ тварей Ты тѣлесныхъ,
9. Гдѣ началъ Ты духовъ небесныхъ,
10. И цѣпь существъ связалъ всѣхъ мной.
- IX. 1. Я связь міровъ, повсюду сущихъ,
2. Я крайня степень вещества;
3. Я средоточіе живущихъ,
4. Черга начальна Божества;
5. Я тѣломъ в прахѣ истлѣваю,
6. Умомъ громамъ повелѣваю;
7. Я царь – я рабъ; – я червь – я Богъ!
8. Но, будучи я столь чудесенъ,
9. Отколѣ произошелъ? – безвѣстенъ;
10. А сам собой я быть не могъ.
- X. 1. Твое созданье я, Создатель!
2. Твоей премудрости я тварь,
3. Источникъ жизни, благъ Податель,
4. Душа души моей и Царь!
5. Твоей то правдѣ нужно было,
6. Чтобъ смертну бездну преходило
7. Мое бессмертно бытіе;
8. Чтобъ духъ мой в смертность облачился,
9. И чтобъ чрезъ смерть я возвратился,
10. Отецъ, въ бессмертіе Твое.
- XI. 1. Неизъяснимый, Непостижный!
2. Я знаю, что души моей
3. Воображенія безсильны
4. И тѣни начертать Твоей!
5. Но если славословить должно,
6. То слабымъ смертнымъ не возможно
7. Тебя ни чѣмъ инымъ почитать,
8. Какъ имъ к Тебѣ лишь возвышаться,
9. Въ безмерной разности теряться
10. И – благодарны слезы лить.

(1784; Deržavinъ 1833: 1–5)

BOG

- I. 1. O Ti, u prostranstvu beskonačni,³
2. Živī u kretanju tvāri,
3. U tijeku vremena vječni,
4. Bez lícā, u trima licima-osobama Božanstva!
5. Duh si svuda postojeći i jedini,
6. Koji nema mjesta ni uzroka,
7. Koga nitko spoznati nije mogao,
8. Koji sve Sobom ispunjuje,
9. Obuhvaća, izgrađuje, održava,
10. Koga mi zovemo: Bog!
- II. 1. Izmjeriti ocean duboki,
2. Izbrojiti zrnca pijeska, zrake planetā
3. Mada bi i mogao um visoki –
4. Za Tebe broja ni mjere nema!
5. Ne mogu duhovi prosvijećeni,
6. Od svjetlosti Tvoje rođeni,

³ U danome slučaju treba ostaviti određeni oblik pridjeva jer to traži vokativ: usp. u hrvatskome *Jādnī čōvječe!*, *Bōže svēmō-gūćī!*, *Dōbrā mājko!*, *Prijātelju stārī!* i sl.

7. Istražiti putove Tvoje:
 8. Samo misao k Tebi uzdići se usuđuje,
 9. U Tvojim veličajnosti nestaje
 10. Kao u vječnosti minuli tren.
- III. 1. Kaosa postojanje do-vremeno
 2. Iz bezdana vječnosti Ti si dozvao,
 3. A vječnost, rođenu prije vjekova,
 4. U Sebi Samu Ti si zasnovao.
 5. Sebe Sobom postavljajući,
 6. Sobom iz Sebe svijetleći,
 7. Ti si svjetlost odakle je svjetlost proistekla.
 8. Stvorivši sve samom riječju,
 9. U stvorenju prostirući se novome,
 10. Ti si bio, Ti jesi, Ti bit ćeš navijek!
- IV. 1. Ti lanac bica u Sebi smještaš,
 2. Uzdržavaš ga i oživljuješ;
 3. Kraj s početkom spajaš,
 4. I smrću život daruješ.
 5. Kao što iskre padaju, brzo lete,
 6. Tako se sunca od Tebe rađaju;
 7. Kao što u studen, jasan dan, zimi,
 8. Zrnca inja svjetlucaju,
 9. Kruže, njišu se, bliješte,
 10. Tako su zvijezde u bezdanima pod Tobom.
- V. 1. Svjetlila upaljenih milijuni
 2. U neizmjernosti teku:
 3. Tvoje oni vrše zakone,
 4. Zrake životvorne sipaju.
 5. Ali ognjena ta kandila,
 6. Ili crvenih kristala gromade,
 7. Ili valova zlatnih zapjenjeno mnoštvo,
 8. Ili plamteći eter,
 9. Ili zajedno svi svjetleći svjetovi –
 10. Pred Tobom su kao noć pred danom.
- VI. 1. Kao kaplja u more uronjena –
 2. Cijelo je nebo pred Tobom ovo.
 3. Ali što je svemir koji ja gledam?
 4. I što sam pred Tobom ja? –
 5. U uzdušnome oceanu tome,
 6. Svjetove množeci s milijun
 7. Puta sto drugih svjetova – čak će i to,
 8. Kad se osmjelim usporediti ih s Tobom,
 9. Biti samo točka jedna:
 10. A ja sam pred Tobom – ništa.
- VII. 1. Ništa! – Ali Ti u meni blistaš
 2. Veličanstvom Svojih dobrot;
 3. U meni Sebe prikazuješ
 4. Kao sunce u maloj kaplji voda.
 5. Ništa! – Ali život ja osjećam,
 6. Nepotpun nekakav lijećem
 7. Uvijek težeći u visine;
 8. Tebe duša moja samo žudi,
 9. Proniče, promišlja, prosuđuje:
 10. Ja jesam – dakako jesi i Ti!
- VIII. 1. Ti jesi – Prirode poredak objavljuje;
 2. Tvrdi moje srce mi to;
 3. Mene moj um uvjerava:
 4. Ti jesi! – i ja već nisam ništa!

5. Djelić sam cijeloga ja svemira,
6. Postavljen sam, čini mi se, u časnoj
7. Sredini prirodnih pojava ja onoj
8. Gdje dovršio si stvorenja Ti tjelesna,
9. Gdje započeo si Ti duhove nebeske,
10. I lanac bića svih povezao mnome.
- IX. 1. Ja sam veza svjetova koji svugdje postoje,
2. Ja sam krajnji stupanj tvari;
3. Ja sam stjecište živućih,
4. Crta početna Božanstva;
5. Ja tijelom u prahu trunem,
6. Umom gromovima zapovijedam;
7. Ja sam car – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog!
8. Ali, budući da sam tako čudesan,
9. Odakle sam potekao? – neznan;
10. A sam po sebi ja biti nisam mogao.
- X. 1. Tvoja sam tvorba, Stvoritelju!
2. Tvoje premudrosti ja sam stvor,
3. Izvore života, dobara Darivatelju,
4. Dušo duše moje i Care!
5. Tvoja je pravednost zahtijevala
6. Da smrtnim bezdanom prolazi
7. Moj besmrtni bitak;
8. Da duh se moj u smrtnost obuče,
9. I da se kroza smrt ja vratim,
10. Oče! u besmrtnost Tvoju.
- XI. 1. Neizrecivi, Nedokučivi!
2. Ja znam da su dušē mōjē
3. Zamišljaji bespomoćni
4. I sjenku ocrtati Tvoju!
5. Ali ako se proslavljati mora,
6. Tada slabi smrtnici ne mogu
7. Tebe ničim drugim častiti
8. Nego se k Tebi samo uzdizati,
9. U neizmjerne se raznolikosti gubiti
10. I – zahvalne suze liti.⁴

1784.

1.1. Kontekst nastanka

Kad je Deržavin napisao odu *Bog*, imao je 41 godinu, i tada je prvi put svojim imenom potpisao neko svoje djelo (Blagoj 1957: 31). To valja tumačiti kao postizanje konačne stvaralačke sigurnosti i samosvijesti – koja će u budućnosti samo jačati.

Oda *Bog* ide u red pet-šest najpoznatijih i najkvalitetnijih Deržavinovih pjesama – uz *Felicu*, *Slap*, *Murzino viđenje*, *Poziv na objed*, *Lastavica*,

⁴ U doslovnome sam prijevodu namjerno na svim odgovarajućim mjestima ostavljao zamjenice *Ti* i *ja*, mada bi se u hrvatskome one mogle ponegdje izostaviti. Cijela se oda, kao što ćemo vidjeti, zasniva upravo na suprotstavljanju i povezivanju tih dviju osobnih zamjenica. Isto tako, nastojao sam sačuvati Deržavinov poredak riječi u stihovima. Taj je poredak često uvjetovan metričkim i kompozicijsko-formalnim razlozima (čuvanje četverostopnoga jamba, rimovanje), pa se ponekad – i u ruskome – doima nategnutim ili “neprirodnim”; ali i to je važan (i specifičan) aspekt Deržavinove poetike.

Evgeniju. Život u Zvanki... Ali su upravo odu *Bog* mnogi ocjenjivali kao “najbolje Deržavinovo djelo”, kao “vijenac njegove slave” koji je definitivno utvrdio Deržavina kao “prvoga pjesnika suvremenosti” (Blagoj 1945: 304; 1957: 31). To je “najpoznatija ruska oda (i najpoznatije djelo) XVIII stoljeća” (Esaulov 2017: 75), prvo od svih djela ruske književnosti koje je gotovo odmah nakon objavljivanja postiglo veoma široku, uistinu svjetsku poznatost (Blagoj 1957: 55). Već do sredine 19. stoljeća bila je prevedena najmanje 19 puta na francuski (jedan od tih prijevoda načinio je i Vasilij Žukovskij), a na njemački 8 puta. Prevedena je također na engleski, talijanski, španjolski, poljski, češki, grčki, švedski, nizozemski, kineski, japanski, latinski, novogrčki, srpski i dr., a na hrvatski su ju preveli Ivan Trsnki u *Nevenu* 1854. i Stjepan Španić 1894. godine u *Prosvjeti* (v. Jagić 1895: 180). Postoje, dakako, i drukčija mišljenja o odi *Bog*. Nisu ju npr. cijenili Aleksandr Puškin i Adam Mickiewicz, a i naš Vatro-

slav Jagić, mada se ne slaže s Mickiewiczevom ocjenom,⁵ kaže da su za današnjega čitatelja “stihovi Deržavinove ode *Bog* više (...) poblijedjeli nego crte sikstinske Madone” (Jagić 1895: 181).

Sam je pak Deržavin, već je rečeno, u izdanjima pjesama koja su izlazila za njegova života odu *Bog* stavljao na prvo mjesto. Taj početni položaj ostajao je u većini izdanja ostvarenih u 19. stoljeću, mada ne i u kritičkome izdanju Jakova Karloviča Grota u devet svezaka (1864–1883), a posve je ignoriran u izdanjima iz sovjetskoga vremena.

Poticaj za pisanje došao je s jedne strane iz osobnoga, autentičnoga pjesnikova iskustva (doživljaja), a s druge – iz širega konteksta onodobne ruske i europske književnosti. Odu je Deržavin počeo pisati 1780. godine – nakon nadahnuća koje ga je zahvatilo tijekom vjerskih obreda u noći uoči Uskrsa (stoga se može govoriti o “pashalnoj kodiranosti” te ode; usp. Esaulov 2017). Posljednju je pak kiticu napisao, nakon više godina i nakon dugih razmišljanja, također u duhovnome transu – svojevrsnu noćnome viđenju koje mu se dogodilo u veljači ili ožujku 1784. godine. O tome svjedoči u autobiografskim *Zapisima* – u kojima, podsjetimo, o sebi govori u trećem licu: “neprestano je (...) bio potican unutarnjim osjećajem te, da bi ga zadovoljio, reče svojoj prvoj ženi da odlazi pregledati svoja seoska imanja. Otputova te, došavši u Narvu i ostavivši kola i ljude u svratištu, unajmi u gradiću sobicu kod jedne stare Njemice koja mu i jelo pripremaše. Ondje se zaključa te pišaše odu nekoliko dana, ali, na završivši posljednje kitice, a bijaše već noć, usnu prije svitanja. Vidi u snu kako bliješti svjetlost u njegovim očima; probudi se, i zaista, uobrazilja mu bijaše tako raspaljena da mu se činjaše kako pored zidova skače svjetlost, i zajedno s njom potekoše bujice suza iz njegovih očiju. On ustade i istoga trena, uza svjetlo lojanice, napisa posljednju kiticu, završivši tim da je uistinu lio suze zahvalnice za pojmove koji mu se bjehu nametnuli” (Deržavin 1860; [https://ru.wikisource.org/wiki/Бог_\(Державин\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Бог_(Державин)), 3. listopada 2018). Navedeno svjedočanstvo govori o tome da tema Boga nije bila isprovocirana samo izvanjskim, književno-kulturnim kontekstom, nego ju je on od djetinjstva nosio duboko u sebi.⁶ U kasnoj pjesmi *Priznanje* (*Priznanie*, 1807) stoji:

Esli ja blistal vostorgom,
S strun moih ogon' letel,
Ne soboj blistal ja – bogom;
I ne sebja, ja boga pel.

(Deržavin 1957: 342)

Ako blistao sam ja ushitom,
Sa struna mojih plam je letio,
Nisam blistao ja – [nego] Bog;
I nisam sebe, ja sam Boga pjevao.

S druge pak strane Deržavin nije bio ni prvi ni jedini koji je u 18. stoljeću sricao ode Bogu. U Rusiji su njegovi neposredni prethodnici bili prirodnoznanstvenik-pjesnik Mihail Vasil'evič Lomonosov (sa svojim *Jutarnjim razmišljanjem o Božjem veličanstvu – Utrennee razmyšlenie o Božiem veličestve*, 1743. te *Večernjim razmišljanjem o Božjem veličanstvu povodom velike polarne svjetlosti – Večernee razmyšlenie o Božiem veličestve pri slučae velikogo Severnogo sijanja*, 1743), mason i autor nacionalno-junačke epopeje *Rossijada* Mihail Matveevič Heraskov (*Oda o Veličanstvu Božjem – Oda o Veličestvĕ Božii*, 1776; *Bogъ*, 1777; *Svijet – Mirъ*, 1778), dramatičar-klasicist Jakov Borisovič Knjažnin (*Stance Bogu – Stansy Bogu*, 1780). U širem europskome kontekstu tu su pak Voltaire (*Pravi Bog – Le Vrai Dieu*, 1715), Albrecht von Haller (*Nesavršena pjesma o vječnosti – Unvollkommenes Gedicht über die Ewigkeit*, 1736), Heinrich von Kleist (o božanstvu) i dr. (v. Jagić 1895: 180). Ali Deržavin je “kardinalno preosmislio ne samo Heraskovljeve ode posvećene Bogu, nego i cjelokupnu tradiciju slavljenja božanstva koja je postojala prije njega” (Levickij 1995: 347), tj. stvorio je novo djelo koje je nadvisilo kako ruske, tako i europske prethodnike. Odu *Bog* ujedno valja shvatiti kao odgovor na cjelokupnu tradiciju “razmišljanja” na tu temu – od Lomonosova preko Sumarokova i Heraskova i do Ippolita Fedoroviča Bogdanoviča, Apollona Nikolaeviča Majkova i dr. (usp. Levickij 1995: 343), a isto se tako može razumjeti kao reakcija na francuski materijalizam 18. stoljeća (Gukovskij 1947: IX).

Deržavinova oda *Bog* doživjela je nakon objavljivanja mnoge imitacije – od Ivana Dmitrieva (*Himna Bogu – Gimn Bogu*, 1794), Nikolaja Karamzina (*Pjesma božanstvu – Pesn' božestvu*, 1793) do Alekseja Merzljakova (*Himna nespoznatljivomu – Gimn nepostižimomu*, 1805) i dalje (v. Jagić 1895: 181).

1.2. Kompozicija

Višegodišnji rad na odi *Bog*, kao i na nekim drugim djelima (npr. *Videnie murzy – Murzino viđenje, Šlap – Vodopad*), svjedoči o tome da se Deržavin nije vodio samo nadahnućem, odnosno uvjerenjem

⁵ Jagić piše: “Deržavinov Bog – ostaje bog prema shvatanju vjernika hrišćanina, koji nastojaše da svoje duboko religiozno osjećanje i uvjerenje o svim božanskim vlastitostima zaodjene filozofsko-poetskim plaštem. Ako pjesnik u tom pokušaju i nije dotjerao do idealna savršenstva, ipak se između mnogih podobnih primjera nijedan ne može natjecati s njegovim djelom” (Jagić 1895: 197).

⁶ Sjeća se kako je u najranijem djetinjstvu (1744), ugledavši na nebu komet i upirući u njega prstom, izrekao svoju prvu riječ: “Bog!” S tim u vezi Deržavin u *Zapisima* dodaje: “Možda je Providnost prorekla (...) da će napisati odu Bogu, hvaljenu od svih” (Deržavin 1860: 6; usp. Levickij 1995: 342).

da je bogomdani talent, nego je pisanje shvaćao kao proces odnosno rad koji je zahtijevao ulaganje znatne mentalne i fizičke energije. Opsežnost pjesama, koju je Deržavinu donekle s pravom zamjerao Vissarion Belinskij, u ovome se slučaju nikako ne može smatrati manom.

Oda *Bog* složena je od 11 kitica, od kojih svaka sadrži 10 stihova – četverostopnih jambova – rimovanih po kompleksnoj shemi: A b A b C C d E E d. U svakoj kitici imamo dakle kombinaciju unakrsne, parne i obgrljene rime. Klauzule su (odnosno rime) muške i ženske, i o njima ovisi hoće li pojedini stih biti osmerac (muška klauzula/rima) ili deveterac (ženska klauzula/rima). Cezura je u pravilu iza četvrtoga ili petoga sloga.

Pjesma se kompozicijski jasno dijeli na tri segmenta: 5 + 5 + 1. Prvih pet kitica razrađuje temu *Ti-Boga*, drugih pet – *ja-čovjeka*, a posljednja kitica – jedanaesta – čini svojevrsnu sintezu jedne i druge teme. Vidjet ćemo, međutim, da se u odi, osobito u njezinu prvome dijelu, razvija i ideja svijeta odnosno kozmosa, pa golemi svemir i neizmjerni Bog (koji su i sami međusobno suprotstavljeni) stoje nasuprot krhkosti i ograničenosti *ja-čovjeka*. Drugim riječima, pjesma se može shvatiti kao tkanje (što je izvorno značenje latinske riječi *textum*) spleteno od triju semantičkih linija (značenjskih niti): 1. *Semantičke linije "Ti-Bog"*, 2. *semantičke linije "ja"* i 3. *semantičke linije "svemir"*. To znači da se svi stihovi mogu u načelu svrstati u jednu od tih značenjskih skupina, ili u dvije, ili čak u sve tri. Kad se stihovi tako razvrstaju, nije teško vidjeti da je verbalna masa svake skupine podjednaka, mada logičku prevagu svakako imaju linije *Bog* i *ja*.

Na spojevima pojedinih kitica, počinjući od druge na treću, vidljivi su formalno-logički vezni elementi kojima je svrha da pojačaju kompaktnost strukture. Tako posljednja tri stiha druge kitice i prva dva stiha treće kitice čine svojevrsno semantičko jedinstvo: "Samo misao k Tebi uzdići se usuduje, / U Tvojoj veličajnosti nestaje / Kao u vječnosti minuli tren" (II, 8–10) – "Kaosa postojanje do-vremeno / Iz bezdana vječnosti Ti si dozvao" (III, 1–2). Dalje su ti spojevi među kiticama još vidljiviji: "Ti si bio, Ti jesi, Ti bit ćeš navijek!" (III, 10) – "Ti lanac bića u Sebi smještaš" (IV, 1); "Tako su zvijezde u bezdanima pod Tobom" (IV, 10) – "SvjětliĹa upaljenih milijuni / U neizmjernosti teku" (V, 1–2); "(...) zajedno svi svjetleći svjetovi – / Pred Tobom su kao noć pred danom" (V, 9–10) – "Kao kaplja u more uronjena – / Cijelo je nebo pred Tobom ovo" (VI, 1–2); "A ja sam pred Tobom – ništa." (VI, 10) – "Ništa! – Ali Ti u meni blistaš / Veličanstvom Svojih

dobrota" (VII, 1–2); "Ja jesam – dakako jesi i Ti!" (VII, 10) – "Ti jesi – Prirodē poredak objavljuje" (VIII, 1); "Gdje dovršio si stvorenja Ti tjelesna, / Gdje započeo si Ti duhove nebeske, / I lanac bića svih povezoao mnome" (VIII, 8–10) – "Ja sam veza svjetova koji svugdje postoje" (IX, 1); "A sam po sebi ja biti nisam mogao" (IX, 10) – "Tvoje sam stvorenje ja, Stvoritelju!" (X, 1); "I da se kroza smrt ja vratim, / Oče! u besmrtnost Tvoju" (X, 10) – "Neizrecivi! Nedokučivi!" (XI, 1).

I Aleksandr Levickij, koji uspoređuje Heraskovljevu odu *Bog* s Deržavinovom, spominje da je za Deržavinovo djelo karakteristična "tehnika vezivanja kitica putem ponavljanja" (Levickij 1995: 347).

1.2.1. Semantička linija *Ti-Bog*

U Deržavinovu pjesništvu pojmovi *bog* i *bogovi* mogu pripadati različitim kulturno-semantičkim poljima. Najčešće je riječ o antičkim bogovima, a više pjesama posvećeno je biblijsko-kršćanskomu Bogu. Ponekad se pojavljuje i *bog* kao opća imenica (nešto između personaliziranoga kršćanskoga Boga i poganskih grčkih ili slavenskih bogova), ali nije sigurno da je Deržavin – s obzirom na vrijeme u kojem je stvarao – jasno razlikovao to "neutralno" značenje riječi *bog*. Treba istaknuti da je u odi *Bog* isključivo riječ o kršćanskome Bogu, tj. ovdje, za razliku od mnoštva drugih pjesama, nema ni najmanje naznake da bi se Bog shvaćao u poganskome smislu (usp. Esaulov 2017: 81, 83). Stoga su neki književni povjesničari i kritičari, među njima i izdavač kritičkoga izdanja Deržavinovih djela Jakov Grot, smatrali da bi u formulaciji "ja sam Bog" (IX, 7) – *bog* trebalo pisati malim slovom, mada je tu riječ Deržavin uvijek pisao velikim slovom. Valja reći da Deržavin isto čini i s riječju *Božanstvo*, a ona zasigurno ne upućuje na personalnost, nego ima opće značenje. Meni se pak čini da bi u formulaciji "ja sam Bog" trebalo zadržati veliko slovo, jer Deržavin, koliko god izvira iz ruske pravoslavne tradicije (po kojoj je, kao i po katoličkoj, izjednačivanje čovjeka i Boga najveći grijeh – oholost), nipošto nije bio ortodokсно-tradicionalan kršćanin: sebi je dopuštao vlastitu interpretaciju biblijskih i općenito religijskih problema, a u kontekstu u kojem je izrečena – razmatrana formulacija nije ni bogohulna ni značenjski neumjesna. Naime: njom se do maksimuma ističe *načelo kontrasta* kojim Deržavin u odi (a i šire) određuje antinomičnost ljudske naravi: "Ja sam car – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog!" Time čovjek na svoj način – ljudski dramatičan i ljudski igriv – obuhvaća one raspone bitka koje pak na svoj način – božanski transcendentan i nepojmljiv – obuhvaća i Bog...

Kršćanski Bog ima u Deržavina trojako značenje. U najviše slučajeva on se shvaća kao *tvorac kozmosa, prirode, ljudi*, odnosno kao *Stvoritelj*.

⁷ U analizi Deržavinove ode *Bog* iznimno ću se služiti terminom "lirsko *ja*", a ne uobičajenim "lirsko *Ja*", kako bi se izbjeglo grafijsko izjednačivanje *Ja* (čovjek) i *Ti* (Bog): takvo bi izjednačivanje u danome slučaju bilo poetički nekorektno.

Takvo viđenje Boga dominira osobito u prvome dijelu ode *Bog*. No ondje se susreće i shvaćanje Boga kao *Trojstva* – to je drugi moment, koji ima osobito teologijsko-dogmatsko značenje, a i Deržavinu je ono veoma važno. Istina, on se ni tu ne drži teologijske ortodoksnoći, pa u autokomentar paradoksalnoga stiha u kojem se spominje Trojstvo (“Bez licā, u trima licima-osobama Božanstva”; I, 4) dodaje: “Autor je tu, osim bogoslovske poimanja naše pravoslavne vjere, razumio tri metafizička [= filozofska] lica; to jest: beskonačni prostor, neprekidni život u kretanju stvari i nezavršivo protjecanje vremena, koje Bog u sebi povezuje” (Deržavin 1957: 381). Vidimo dakle kako Deržavin proteže svoja razmišljanja na filozofiju, čime pokazuje da se ne želi ograničavati dogmatsko-teologijskim stavovima o Bogu. To probijanje onodobnih religijskih okvira još više dolazi do izražaja u “kozmijskoj” domeni ode, tj. u stihovima koji na znanstvenolik način govore o suodnosu Boga i stvorenoga svijeta (kozmosa).

Treće obilježje kršćanskoga Boga u Deržavinu pjesništvu tiče se shvaćanja da je Bog – *Otac*. Neobično je, a istodobno – na svoj način – i indikativno, da se u odi ne pojavljuje tema Krista kao instancije zaslužne za obnavljanje i intenziviranje biblijski fundiranoga očinsko-sinovskoga odnosa između Boga i čovjeka. Drugim riječima, u odi nema tematizacije Kristova spasiteljskoga poslanja, od-

nosno cijeloga kompleksa etičkih pitanja – trpljenja, žrtve, smrti, otkupljenja, opraštanja, (sa)milosti. Možda je upravo izostanak te teme u odi *Bog* razlog da je Deržavin 30 godina poslije, na kraju svojega životnoga i stvaralačkoga puta, napisao odu *Krist* (*Hristos*, 1814; usp. Ātkind 1995: 234). Ipak treba reći kako sama činjenica da lirsko *ja* u odi *Bog* naziva Boga svojim ocem i “dušom svoje duše” ne bi bila moguća da joj u pozadini ne stoji kristovska situacija koja Boga shvaća u prvome redu kao nježna i brižna Oca.

Izdvajanje stihova koji u danoj odi čine zasebnu semantičku liniju (nit) ili značenjsku paradigmu *Bog* olakšat će nam analizu toga značenjskoga kompleksa. Stihova koji na ovaj ili onaj način govore o Bogu ima blizu 60, točnije 57, a to je u odnosu na sveukupan broj stihova u odi (110) nešto više od polovice. (Slični omjeri vrijede, vidjet ćemo, i za ostale dvije semantičke linije – *ja* i *svemir*.)

Već je rečeno da je cijela oda kompozicijski i semantički zasnovana na odnosu *Ti* – *ja*, u kojem *ja* – *čovjek* u himničnu tonu slavi *Ti* – *Boga*, pokušavajući odrediti kako svoj odnos prema Njemu, tako i svoje mjesto u svemiru. Pritom u prvome dijelu pjesme, sve do stiha VI, 4 kojim započinje drugi dio ode i kreće prevaga *ja*, dominira zamjenica *Ti*: ona se eksplicitno – u nominativu i u drugim padežima – spominje 18 puta. No oko instancije *Ti* raspoređuje se i cjelokupna verbalna masa u toj dionici djela.

SEMANTIČKA LINIJA *TI-BOG*

- O *Ti*, u prostranstvu beskonačni, (I, 1)
- Živi u kretanju stvari, (I, 2)
- U tijeku vremena vječni, (I, 3)
- Bez licā, u trima licima-osobama Božanstva! (I, 4)
- Duh si svuda postojeći i jedini, (I, 5)
- Koji nema mjesta ni uzroka, (I, 6)
- Koga nitko spoznati nije mogao, (I, 7)
- Koji sve Sobom ispunjuje, (I, 8)
- Obuhvaća, izgrađuje, održava, (I, 9)
- Koga mi zovemo: – Bog! (I, 10)
- Za tebe broja ni mjere nema! (II, 4)
- Od svjetlosti Tvoje rođeni, (II, 6)
- Istražiti putove Tvoje: (II, 7)
- U Tvojim veličajnosti nestaje, (II, 9)
- Iz bēzdānā vječnosti *Ti* si dozvao, (III, 2)
- U Sebi Samu *Ti* si [vječnost] zasnovao. (III, 4)
- Sebe Sobom postavljajući, (III, 5)
- Sobom iz Sebe svijetleći, (III, 6)
- *Ti* si svjetlost odakle je svjetlost proistekla. (III, 7)
- Stvorivši sve samom riječju, (III, 8)
- U stvorenju prostirući se novome, (III, 9)
- *Ti* bio si, *Ti* jesi, *Ti* bit ćeš navijek! (III, 10)
- *Ti* lanac bića u Sebi smještaš', (IV, 1)
- Uzdržavaš ga i oživljuješ; (IV, 2)
- Kraj s početkom spajaš, (IV, 3)
- I smrću život daruješ. (IV, 4)
- Tako se sunca od Tebe rađaju (IV, 4)
- Tako su zvijezde u bezdanima pod Tobom. (IV, 10)
- Tvoje oni vrše zakone, (V, 3)

- Pred Tobom su kao noć pred danom. (V, 10)
- Cijelo je nebo pred Tobom ovo. (VI, 2)
- I što sam pred Tobom ja? – (VI, 4)
- Kad se osmjelim usporediti ih s Tobom, (VI, 8)
- A ja sam pred Tobom – ništa. (VI, 10)
- Ništa! – Ali *Ti* u meni blistaš (VII, 1)
- Veličanstvom Svojih dobrota; (VII, 2)
- U meni Sebe prikazuješ, (VII, 3)
- Uvijek težeći u visine, (VII, 7)
- Tebe duša moja samo žudi, (VII, 8)
- Ja jesam – dakako jesi i *Ti*! (VII, 10)
- *Ti* jesi – Prirodē poredak objavljuje; (VIII, 1)
- *Ti* jesi! – i ja već nisam ništa! (VIII, 4)
- Gdje dovršio si stvorenja *Ti* tjelesna, (VIII, 8)
- Gdje započeo si *Ti* duhove nebeske, (VIII, 9)
- I lanac bića svih povezao mnome. (VIII, 10)
- Crta početna Božanstva; (IX, 4)
- Ja sam car – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog!
(IX, 7)
- Tvoja sam tvorba ja, Stvoritelju! (X, 1)
- Tvoje premudrosti ja sam stvor, (X, 2)
- Izvore života, dobara Darivatelju, (X, 3)
- Dušo duše moje i Care! (X, 4)
- Tvoja je pravednost zahtijevala, (X, 5)
- Oče! u besmrtnost Tvoju. (X, 10)
- Neizrecivi, Nedokučivi! (XI, 1)
- I sjenku ocrtati Tvoju! (XI, 4)
- Tebe ničim drugim častiti [i slaviti], (XI, 7)
- Nego se k Tebi samo uzdizati, (XI, 8)

Semantičku liniju *Bog* čini mnoštvo Božjih obilježja: prostorno beskonačan, živ u kretanju tvari, vječan (I, 1–3),⁸ trojedin (I, 4), veličajan (česta odredba), stvoritelj svijeta i ljudi, izvor života (X, 3), gospodar života i smrti (IV, 3–4), predmet ljudske žudnje (VII, 8–9), ali za spoznaju nedokučiv (I, 7; II, 4–7; XI, 1). Odatle slijedi i mnoštvo Božjih imena (imenima ćemo smatrati riječi – imenice ili pridjeve – koje označuju Boga i pisane su početnim velikim slovom): Božanstvo (shvaćeno kao božanska bit personaliziranoga Boga), Car (dakako – nebeski, a ne zemaljski; X, 4),⁹ Stvoritelj, Trojstvo, Neizrecivi, Nedokučivi. U drugim pjesmama susrećemo i druga Božja imena odnosno obilježja: mnogoimeni (*mno-gomjannyj*), premudri, nestvoreni, blagi (sve u prijevodu starogrčke *Himne Bogu*, koju je Deržavin u cijelosti pretočio u kršćanski kôd), a drugdje: Sve-mogući (*Vsesil'nyj*), Trosveti (*Trisvjatoj, Trisvjaščennyj*), Gospod (*Gospod'*), Svevišnji (*Vsevišnij*) i dr.

Bog je u odnosu na svijet (univerzum) u proturječnoj poziciji. On je s jedne strane izvan stvorenoga svijeta, transcendentan, a s druge – čini najnutarniju stranu svijeta, on je “duša njegove duše”, “Otac”. Radikalna daljina (transcendentnost) vidljiva je u stihovima kao što su ovi: “O Ti, u prostranstvu beskonačni” (I, 1; “beskonačni” ovdje valja shvatiti kao: “onaj koji nadilazi prostor”), “U tijeku vremena vječni” (I, 3; tj. koji nadilazi vrijeme), “Za Tebe mjere ni broja nema!” (II, 4), “Ti si svjetlost odakle je svjetlost proistekla” (III, 7), “Tako su zvijezde u bezdanima pod Tobom” (IV;10), “I! zajedno svi svjetleći svjetovi – Pred Tobom su kao noć pred danom” (V, 9–10), “Kao kaplja u more urojnena, / Cijelo je nebo pred tobom ovo” (VI, 1–2), “Neizrecivi! Nedokučivi!” (XI, 1).

Božja se transcendentnost očituje također u imenima i obilježjima tvorenima od prefikasa koji upućuju na poziciju iznad svijeta (svjetova): *pre-* (*pre-mudryj, prevečnyj*), *ne-* (*nesozdannyy, neiz'jasnimyj, nepostižnyj*), *vse-* (*Vsesil'nyj, Vsesvjatyj*).

Još je više primjera koji upućuju na trajnu imanentnu Božju prisutnost i aktivnost u svijetu što ga je *riječju* stvorio: “Živī u kretanju tvāri”; I, 2), “Duh si svuda postojeći i isti”; I, 5). Stihovi: “Koji sve Sobom ispunjuje, / Obuhvaća, izgrađuje, održava”; I, 8–9) u nizu izlažu i oznake koje upućuju kako na Božju transcendentnost (“obuhvaća, izgrađuje”), tako i na oznake koje upućuju na imanentnost: “Sobom ispunjuje”, “održava”. O Božjem imanentizmu govore i ovi stihovi:

⁸ Na obilježje *vječnosti* upućuju i drugi stihovi, npr. “Ti si bio, Ti jesi, Ti bit ćeš navijek” (III, 10; taj je stih Deržavin preuzeo od Jakova Knjažnina; Levickij 1995: 347); “besmrtnost Tvoja” (X, 10).

⁹ Da je Deržavin dobro razlikovao *zemaljskoga cara* i *Nebeskoga Cara*, svjedoče ovi stihovi: “Ja sam *car* – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog” (IX, 7) i “Dušo duše moje i *Care!*” (X, 4) (istaknuo autor).

U stvorenju prostirući se novome,
Ti si bio, Ti jesi, Ti bit ćeš navijek!

(IV, 9–10)

Formulu “Ti si bio, Ti jesi, Ti bit ćeš navijek” ne treba shvatiti tek kao formulu vječnosti, nego i kao formulu vremenitosti. To znači da se Bog ne shvaća samo kao netko vremenu transcendentan (“vječan”), nego i kao vremenu imanentan – ukoliko postoji i djeluje u različitim vremenskim dimenzijama, tj. u vremenskome protjecanju od prošlosti prema sadašnjosti i budućnosti. Bog je dakle permanentno aktivan u svijetu – prirodi i kozmosu:

Ti lanac bića u Sebi smještaš,
Uzdržavaš ga i oživljuješ;
Kraj s početkom spajaš,
I smrću život daruješ.
Kao što iskre padaju, brzo lete,
Tako se sunca od Tebe rađaju;

(IV, 1–6)

Drugim riječima, Bog se ne može jednoznačno odrediti preko odnosa prema vremenu jer je istodobno i nad-vremen i “vječan u tijeku vremena” (I, 3), tj. prisutan je i djelatan u svim vremenskim dimenzijama (točkama) – prošlosti, sadašnjosti i budućnosti (III, 10).

Božji se imanentizam isto tako očituje u strukturi i naravi lirskoga (ljudskoga) *ja*:

(...) Ti u meni blistaš
Veličanstvom Svojih dobrota;
U meni Sebe prikazuješ
Kao sunce u maloj kaplji vóda.

(VII, 1–4)

To pred-postavljeno Božje očitovanje u prirodi, svemiru i čovjeku služi Deržavinu kao važan argument (dokaz) za uvjerenje da Bog postoji:

Ti jesi – Prírodē poredak objavljuje;
Tvrđi moje srce mi to;
Mene moj um uvjerava:
Ti jesi! (...)

(VIII, 1–4)

Trokratno ponavljanje formule “Ti jesi...” u razmaku od samo pet stihova (VII, 10; VIII, 1; VIII, 4) zacijelo se može tumačiti i kao Deržavinovo odlučno suprotstavljanje materijalističko-ateističkim tendencijama francuskoga prosvjetiteljstva.

Uz odnos Boga prema svemiru, prirodi i čovjeku – u Deržavinovoj se odi ističu i stihovi koji govore o odnosu Boga prema samom sebi. Ta autorefleksivna relacija – koja upućuje na Božju samoutemeljenost, samodostatnost, autonomnost – dodatno ističe apsolutnu Božju neovisnost o svemu stvorenom:

A vječnost, rođenu prije vjekova,
U Sebi Samu Ti si zasnovao.
Sebe Sobom postavljajući,
Sobom iz Sebe svijetleći,
Ti si svjetlost odakle je svjetlost proistekla.

(III, 3–6)

Iz rečenoga proistječe da je kršćansko-biblijski Bog za Deržavina umnogome paradoksalna realnost. On je “bez lica”, a ipak u “trima licima-osobama”. On je iznad svijeta, a ujedno je i u svakome detalju toga svijeta, tj. istodobno je i transcendentan i posve imanentan svijetu. Usto Bog na paradoksalan način “smrću život daruje” i određuje da se čovjek kroza smrt vrati u besmrtnost Njegovu (X, 9–10).

Kršćansko poimanje Boga susreće se i u drugim Deržavinovim pjesmama, kao što su npr. *Besmrtnost duše (Bezsmertie duši, 1875)*, *Veličanstvo Božje (Veličestvo Božje, 1789)* *Spomenik (Pamjatnikъ, 1795)*, *Dokaz Stvoriteljeva postojanja (Dokazatel'stvo Tvorčeskago bytija, 1796)*, *Himna Bogu (Gimnъ Bogu, 1800)*, *Krist (Hristosъ, 1814)* (usp. Deržavin 1833). U netom spomenutoj odi *Krist* Bog se s jedne strane određuje kao “Bog Um – koji je sve mogao unaprijed odrediti [*prednačertatъ*]”, i kao “Bog Moć – koji je sve mogao stvoriti [*szdatъ*]” (Deržavinъ 1833: 29).

Na kraju spomenimo da se u Deržavinovu pjesništvu u mnogim pjesmama ruski carevi uspoređuju s božanstvima (bogovima). Dakako, tu više do izražaja dolazi mitologijsko-konvencionalno shvaćanje božanske instancije, a ne toliko (ili možda ne uopće) biblijsko-kršćansko. Tako se djela Petra Velikoga označuju kao “božanska” – tko čini djela poput Petra, bit će “sličan Bogu” (*Oda veličini – Oda na velikostъ, 1774*; Deržavin 1866: 290–293). I carica Ekaterina Velika ponekad nastupa kao bog (bojinja?): “Moj bog! moj anđeo u tijelu!” (*Murzino viđenje – Videnie murzy, 1783–1784*; Deržavin 1957: 112), a slično je i s budućim imperatorom Aleksandrom I. kojemu Deržavin povodom rođenja piše odu: “Pomislio sam u čudu: / Očito se rodio nekakav bog” (*Povodom rođenja na Sjeveru carskoga djeteta – Na roždenie v Severъ porfirorodnogo otroka, 1779*; Deržavin 1957: 88). Posljednji primjer dobro ilustrira Deržavinovu sklonost retoričkomu pretjerivanju, koje je u danome slučaju donekle motivirano bajkovnom strukturom ode. No podsjetimo da lirski subjekt djetetu ipak šalje i posve realno-zemaljsku poruku: “Budi na prijestolju čovjek” (Deržavin 1957: 89).

1.2.2. Semantička linija svemir-priroda

S obzirom na to da je Bog nad-kozmičan (transcendentan), a ujedno je i osnovica svega stvorenoga, teško se složiti s onim istraživačima (osobito iz sovjetskoga razdoblja) koji Deržavina određuju sad kao deista (kao da je Bog osigurao svijetu samo

početni pokret, a u daljnja se zbivanja ne miješa), sad kao panteista (usp. stihove: “Koji sve Sobom ispunjuje, / Obuhvaća, izgrađuje, održava”; I, 8–9), sad kao svojevrsnog materijalista – s obzirom na to da “radi s materijom” (usp. Orlov i Fedorov 1973: 213–214; v. i Jagić 1895: 72). Iz dosad navedenih primjera jasno je da Deržavin nadilazi sve te pojedinačne, ograničavajuće pozicije: on je itekako svjestan da Bog beskrajno nadilazi svako ljudsko razumijevanje, pa ne čudi da se u našega pjesnika mogu naći i deistički, i teistički, i panteistički, pa čak i prirodoznanstveni elementi. To međutim ne treba smatrati nedostatkom, nego prije prednošću – pjesnik je svjestan krajnje kompleksnosti instancije o kojoj pjeva i o kojoj razmišlja. Pritom je isto tako jasno da se sve navedene stvaralačko-misaone procedure uklapaju u okvir kršćanskoga svjetonazora.

Već je rečeno da kozmologija Deržavinove ode *Bog* umnogome slijedi tradiciju koju je započeo Mihail Lomonosov svojim dvama “razmišljanjima” – *Jutarnjim razmišljanjem o Božjem veličanstvu* i *Večernjim razmišljanjem o Božjem veličanstvu povodom velike polarne svjetlosti*.¹⁰ U tim se djelima uspostavlja neposredna uzročno-posljedična veza između Stvoritelja i svemira (prirode), a ovaj se shvaća ne samo kao božanska tvorba, nego i kao evidentan dokaz Božjega postojanja i djelovanja. U dodatku svojem članku posvećenom promatranju planeta Venere Lomonosov piše: “Stvoritelj je dao rodu ljudskomu dvije knjige. U jednoj je objavio svoje veličanstvo, u drugoj – svoju volju. Prva je vidljivi ovaj svijet što ga je On stvorio kako bi čovjek, promatrajući golemost, ljepotu i skladnost njegovih struktura [*zdanij*], priznao božansku sve-moć – u skladu sa svojom mogućnošću razumijevanja. Druga je knjiga – *Sveto pismo*. U njoj je objavljena Stvoriteljeva nakana da nas spasi” (Lomonosov 1882: 61; usp. i Jagić 1895: 72). Tumači *Svetoga pisma* su bogoslovi i crkveni učitelji, a tumači knjige prirode – fizičari, matematičari, astronomi i dr. I mada su priroda i *Biblija* dva očitovanja jedne te iste Božje stvarnosti, nije poželjno, nastavlja Lomonosov, da matematičar Božju volju mjeri šestarom, niti da bogoslov astronomiju ili kemiju proučava polazeći od psalama (Lomonosov 1882: 62).

Nema nikakve dvojbe da je Lomonosov takvom svojom “prirodnom filozofijom” bitno utjecao na Deržavinov osjećaj stvaralačke slobode i na njegov neopterećen odnos prema tradicionalnim vjerskim nazorima odnosno dogmama. (Crkveni su krugovi višekratno izražavali svoje neslaganje s Deržavinovim razmišljanjima na vjerske teme koje su se doticale ustrojstva svijeta i/ili Božje naravi. Takvo

¹⁰ Neki istraživači već prvi stih ode *Bog* (“O ti, u prostranstvu beskonačni”; I, 1) smatraju odgovorom na posljednji stih Lomonosovljeva *Jutarnjega razmišljanja*: “Recite, koliko je velik Stvoritelj?” (Levickij 1995: 343).

neslaganje nije u ruskome 18. stoljeću bilo bezopasno.) Lomonosov je pak na Deržavina utjecao ne samo svojim prirodoznanstvenim razmišljanjima nego i prevođenjem psalama – kako onih koji su proslavljali Stvoritelja svemira, tako i onih koji su se kritički odnosili prema svjetovnoj vlasti (prepjev *Psalma 146 [145]*). Evo Deržavinove varijacije na *Psalam 19 (18)* u kojem se postojanje svemira smatra očitom dokazom postojanja Božjega:

Nebesa vŕščajutъ Božju slavu;
Rukъ Ego tvorenje tverď;

.....

Vsŕmъ zakonъ Prirody zrimyj, jasnyj
Možetъ smertnymъ dokazatъ:
Bezъ Tvorca stolъ strojnyj mir, prekrasnyj
Sej ne možetъ prebyvatъ.

(*Dokazatel'stvo Tvorčeskago bytija*, 1796;
Deržavinъ 1833: 62–63)

Nebesa navješćuju Božju slavu;
Nebo je tvorba ruku Njegovih.

.....

Svim zakon Prirode vidljiv, jasan
Može smrtnicima dokazati:
Bez Stvoritelja tako skladan svijet, prekrasan
Ovaj ne može postojati.

(*Dokaz Stvoriteljeva postojanja*, 1796)

Vidimo da Deržavin preuzima iz Biblije i pojam zakona. S tim u vezi valja istaknuti da se u psalmima, i općenito u *Starome zavjetu*, etičko-društveni pojam zakona usko isprepleće sa zakonima u prirodnome svijetu (v. Užarević 2018: 35–36). Takvo prepletanje primjećujemo i u Lomonosova, a onda i u Deržavina. U odi *Bog* milijuni pokretnih nebeskih svjetlila “vrše Tvoje zakone” (V, 1–3), a u stihovima iz Lomonosovljeva prepjeva *Psalma 1* stoji da je blažen tko “volju podvrgava jedino / Zakonu Božjemu u svem / I srcem ga promatra / U svem tijeku svojem” (Lomonosov, *Preloženija psalmov*, <https://azbyka.ru/fiction/prelozheniya-psalmov-lomonosov-mixail/>).

Semantičku liniju *svemir* čine ove značajke: stvorenost (III, 9; IV, 6; VIII, 8; X, 1–2), ograničeno rasprostiranje u prostoru i vremenu (I, 1, 3; VI, 2), materijalnost (I, 2; VIII, 8; IX, 2), izrazit dinamizam (I, 2; IV, 5–6; IV, 8–9; V, 2; V, 8), uređenost (VIII, 1), prolaznost odnosno smrtnost (IV, 3–4; IX, 5; X, 9), mnoštvenost (VI, 6–7) i beskrajna raznolikost (VI, 6–7; XI, 9). Napomenimo da je ideja mnoštvenosti svjetova u 18. stoljeću bila još nova – i suprotna ideji jednoga svijeta koju ju je od srednjega vijeka zastupala i branila onodobna crkvena doktrina. I tu Deržavin slijedi Lomonosova, a ovaj – Nikolu Kopernika, Giordana Bruna, Johannesesa Keplera.

U Deržavina je uočljivo prepletanje dviju funkcionalno i prostorno različitih domena – *prirode* i

SEMANTIČKA LINIJA *SVEMIR – PRIRODA*

- O Ti, u prostranstvu beskonačni! (I, 1)
- Živī u kretanju tvāri, (I, 2)
- U tijeku vremena vječni, (I, 3)
- Koji nema mjesta ni uzroka, (I, 6)
- Izmjeriti ocean duboki, (II, 1)
- Izbrojiti zrnca pijeska, zrake planētā (II, 2)
- Kaosa postojanje do-vremeno (III, 1)
- Iz bēzdānā vječnosti Ti si dozvaov, (III, 2)
- Ti si svjetlost odakle je svjetlost proistekla. (III, 7)
- U stvorenju prostirući se novome (III, 9)
- Ti lanac bičā u Sebi smještaš, (IV, 1)
- Kraj s početkom spajaš, (IV, 3)
- I smrću život daruješ. (IV, 4)
- Kao što iskre padaju, brzo lete, (IV, 5)
- Tako se sunca od Tebe rađaju; (IV, 6)
- Kao što u studen, jasan dan, zimi, (IV, 7)
- Zrnca inja svjetlucaju, (IV, 8)
- Kruže, njišu se, bliješte, (IV, 9)
- Tako su zvijezde u bezdanima pod Tobom. (IV, 10)
- Svjetlilā upaljenih milijuni (V, 1)
- U neizmjernosti teku: (V, 2)
- Tvoje oni vrše zakone, (V, 3)
- Zrake životvorne sipaju [svjetlila] (V, 4)
- Ali ognjena ta kandida, (V, 5)
- Il' crvenih kristala gromade, (V, 6)
- Il' valova zlatnih zapjenjeno mnoštvo, (V, 7)
- Ili plamteći eter, (V, 8)
- Il' zajedno svi svjetleći svjetovi – (V, 9)

- Pred Tobom su kao noć pred danom. (V, 10)
- Kao kaplja u more uronjena – (VI, 1)
- Cijelo je nebo pred Tobom ovo. (VI, 2)
- Ali što je svemir koji ja gledam? (VI, 3)
- U uzdušnome oceanu tome, (VI, 5)
- Svjetove množeci s milijun (VI, 6)
- Puta sto drugih svjetova – čak će i to, (VI, 7)
- Biti samo točka jedna: (VI, 9)
- Kao sunce u maloj kaplji vōdā. (VII, 4)
- Uvijek težeći u visine ; (VII, 7)
- Ti jesi – Prírodē poredak objavljuje (VIII, 1)
- Djelić sam cijeloga ja svemira, (VIII, 5)
- (...) u časnoj / Sredini prirodnih pojava (VIII, 6–7)
- Gdje dovršio si stvorenja Ti tjelesna, (VIII, 8)
- I lanac biča svih povezao mnome. (VIII, 10)
- Ja sam veza svjetova koji svugdje postoje, (IX, 1)
- Ja sam krajnji stupanj tvāri; (IX, 2)
- Ja sam stjecište živućih (IX, 3)
- Ja tijelom u prahu trunem, (IX, 5)
- Umom gromovima zapovijedam; (IX, 6)
- Ja sam car – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog!
(IX, 7)
- Tvoje sam stvorenje, Stvoritelju! (X, 1)
- Tvoje premudrosti ja sam tvor, (X, 2)
- Izvore života, dobara Darivatelju (X, 3)
- I da se kroza smrt ja vratim (X, 9)
- Tada slabi smrtnici ne mogu (XI, 6)
- U neizmjernoj se raznolikosti gubiti (XI, 9)

svemira (usp. Užarević 2018: 20–21). Ako dakle pod prirodom razumijemo materijalno-životna stanja i procese na Zemlji, a pod svemirom – prostor i zbivanja izvan Zemlje, onda u odi *Bog* susrećemo ove *prirodne fenomene*: “ocean duboki” (II, 1), more (VI, 1), zrnca pijeska (II, 2), kaplje vode (VI, 1), sunčevu svjetlost (kao izvor života na Zemlji; V, 4; VII, 4), inje (IV, 8), gromove (IX, 6), “lanac bića” (VIII, 10), “stvorenja tjelesna” (VIII, 8), crve (IX, 7), “Prirode poredak (VIII, 1) odnosno “prirodne pojave” (VIII, 7), smrtnike (XI, 6). S druge pak strane imamo *svemirske fenomene* za koje se može reći da značenjski i količinski prevladavaju: “zrake planeta” (II, 2), sunca koja “kruže, njišu se, bliješte” (IV, 6–9), “zvijezde u bezdanima” (IV, 10), “milijuni upaljenih svjetlila” (V, 1), “ognjena kandila” (V, 5), “crvenih kristala gromade” (V, 6), “plamteći eter” (V, 8), “svjetleći svjetovi” (V, 9), nebo (VI, 2), svemir (VI, 3; VIII, 5), uzdušni ocean (koji može biti shvaćen i kao Zemljina atmosfera i kao svemirski prostor; VI, 5), milijuni svjetova (VI, 6–7).

Kad je riječ o nastanku svemira (svijeta), Deržavin u *Himni Bogu* (*Gimnъ Bogu*, 1800) razvija ovaj logičko-kategorijalni slijed uzroka i posljedica: božanski um → božanski zakoni → priroda/kozmos: “Kako je velik Um onaj / Koji u zanosima svojim raznovrsnim / Prirodi cjelokupnoj zakon daje...” (Deržavin 1833: 76). I u odi *Bog* jasno je istaknuta drugotnost prirode i svemira u odnosu na božansku instanciju: “Ti si svjetlost odakle je svjetlost proistekla. / Stvorivši sve samom riječju, / U stvorenju prostirući se novome, / Ti si bio, Ti jesi, Ti bit ćeš navijek!” (III, 7–10); “Tako se sunca od Tebe rađaju” (IV, 6); “Svjetove množeći s milijun / Puta sto drugih svjetova” (VI, 6–7).

Osobito se intrigantnim čini tretman *kaosa-bezdana* koji zauzima prijelaznu poziciju između nad-kozmičkoga Boga-Stvoritelja i strukturiranoga svijeta. Kada Deržavin utvrđuje da je Bog “Kaosa postojanje do-vremeno [*Haosa bytnostъ dovremennu*] / Iz bezdana vječnosti dozvao” (III, 1–2) te je “vječnost, rođenu prije vjekova, / U Sebi Samu (...) zasnovao” (III, 3–4), on zapravo varira prve rečenice Biblije: “U početku stvorio Bog nebo i zemlju. Zemlja bijaše pusta i prazna; tama se prostirala nad bezdanom i Duh Božji lebdio je nad vodama” (Post 1, 1–2). Ideja kaosa, kao možda jedina ideja u odi koja ima neposredne veze s antičkom mitologijom i filozofijom, određena je do-vremenim (prije-vremenskim) postojanjem, odnosno vječnošću. Upravo je vječnost, shvaćena kao nadvremenski bitak, zajedničko obilježje prapočetnoga kaosa-bezdana i Boga. Pritom kaos-bezdan ima u Deržavina negativno, zastrašujuće značenje povezano sa smrću: “Tvoja je pravednost zahtijevala / Da smrtnim bezdanom prolazi / Moj besmrtni bitak” (X, 5–7). Još dramatičniju situaciju zatječemo u posljednjoj (predsmrtnoj), nezavršenoj Deržavinovoj pjesmi “Rijeka vremēnā u svojoj hitnji...” (“*Rbka*

vremēnъ vъ svoetъ stremlenъ...”, 1816), gdje “u ponoru zaborava” (v *bezdnъ zabvenъja*) nestaju sva djela ljudska, svi narodi, carstva i carevi, a “ždrijelo vječnosti” proždire i najveća umjetnička djela, i najveće ljudske podvige.

U kontekstu razgovora o svemiru napomenimo da se – sudeći po svemu – ni priroda (gdje je smrt obična stvar) ni kozmos (kojemu je malo teže odrediti početak i kraj) ne mogu smatrati izuzetkom od općega zakona prolaznosti materijalnoga svijeta.

Zaključujući ovu dionicu naše analize, uočimo da se svemir u prvome dijelu ode promatra u odnosu prema *Ti-Bogu*, a u drugome dijelu – u odnosu prema *ja-čovjeku*. Blještava svjetlost beskonačnih svjetova pred Bogom je “kao noć pred danom” (V, 10), a golemost i veličanstvenost svemira, koja beskrajno nadilazi čovjeka, pred Bogom je “kao kaplja u more uronjena” (VI, 1), kao točka bez dimenzija (VI, 9). Pa ipak, na pozadini tih neizmernih veličina – *Boga* i *svemira* – čovjekovo *ja* nije bez vrijednosti. Naprotiv.

1.2.3. Semantička linija *ja-čovjek*

Od stihova šeste kitice: “Ali što je svemir koji ja gledam? / I što sam pred Tobom ja?” (VI, 3–4) kreće drugi dio ode *Bog* – dio u kojem dominira osobna zamjenica *ja*. Ona se pojavljuje eksplicitno 32 puta – u različitim padežima, uračunavajući i posvojne oblike (ali ne računajući glagolske oblike u kojima se to *ja* pojavljuje neeksplicitno).¹¹ Vidjeli smo također da se *općeljudsko ja* – dakle *čovjek* – implicitno pojavljuje i u prvome dijelu ode, npr. kao “nitko” (I, 7), “mi” (I, 10), “um visoki” (II, 3), “duhovi prosvijećeni” (II, 5), “lanac bića” (IV, 1).

Rekosmo već da je u odnosu na Božju veličajnost svemir – “točka”, a čovjek – “ništa”. To je glavna misao šeste kitice kojom započinje ispitivanje ljudskoga mjesta (*ljudskoga ja*) u sustavu svijeta:

Kao kaplja u more uronjena,
Cijelo je nebo pred tobom ovo.
Ali što je svemir koji ja gledam?
I što sam pred Tobom ja? –
U uzdušnome oceanu tome,
Svjetove množeći s milijun
Putu sto drugih svjetova – čak će i to,
Kad se osmjelim da ih usporedim s Tobom,
Biti samo točka jedna:
A ja sam pred Tobom – ništa.

(VI, 1–10)

¹¹ O distribuciji osobnih zamjenica *ja* i *Ti* piše Ivan Esaulov (2017: 78–79). Možemo dakle utvrditi da se ljudsko *ja* (odnosno *čovjek*) u odi pojavljuje 32 puta eksplicitno (u drugome dijelu) i 6 puta neeksplicitno (u prvome dijelu); dakle 38 puta sveukupno. A Božje *Ti* pojavljuje se sveukupno 37 puta, i to 17 puta u prvome dijelu ode, te 20 puta u drugome.

- Koga nitko spoznati nije mogao (I, 7)
- Koga mi zovemo: Bog! (I, 10)
- Mada bi i mogao um visoki – (II, 3)
- Ne mogu duhovi prosvijećeni, (II, 5)
- Samo misao k Tebi uzdići se usuđuje, (II, 8)
- U stvorenju prostirući se novome, (III, 9)
- Ti lanac bića u Sebi smještaš, (IV, 1)
- Kraj s početkom spajaš, (IV, 3)
- I smrću život daruješ. (IV, 4)
- Ali što je svemir koji ja gledam? (VI, 3)
- I što sam pred Tobom ja? – (VI, 4)
- Kad se osmjelim usporediti ih s Tobom, (VI, 8)
- A ja sam pred Tobom – ništa. (VI, 10)
- Ništa! – Ali Ti u meni blistaš (VII, 1)
- U meni Sebe prikazuješ (VII, 3)
- Ništa! – Ali život ja osjećam, (VII, 5)
- Nepotpun nekakav liječem (VII, 6)
- Tebe duša moja samo žudi, (VII, 8)
- Proniče, promišlja, prosuđuje: (VII, 9)
- Ja jesam – dakako jesi i Ti! (VII, 10)
- Tvrdi moje srce mi to [da Ti jesi]; (VIII, 2)
- Mene moj um uvjerava: (VIII, 3)
- Ti jesi – i ja već nisam ništa! (VIII, 4)
- Djelić sam cijeloga ja svemira, (VIII, 5)
- U sredini sam prirodnih pojava ja onoj (VIII, 7)
- Gdje dovršio si stvorenja Ti tjelesna, (VIII, 8)
- Gdje započeo si Ti duhove nebeske (VIII, 9)
- I lanac bića svih povezao mnome. (VIII, 10)
- Ja sam veza svjetova koji svugdje postoje, (IX, 1)
- Ja sam krajnji stupanj stvari; (IX, 2)
- Ja sam stjecište živućih, (IX, 3)
- Crta početna Božanstva; (IX, 4)
- Ja tijelom u prahu trunem, (IX, 5)
- Umom gromovima zapovijedam; (IX, 6)
- Ja sam car – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog!
(IX, 7)
- Ali, budući da sam tako čudesan, (IX, 8)
- Odakle sam potekao? – neznan; (IX, 9)
- A sam po sebi ja biti nisam mogao. (IX, 10)
- Tvoje sam stvorenja ja, Stvoritelju! (X, 1)
- Tvoje premudrosti ja sam stvor (X, 2)
- Dušo duše moje i Care! (X, 4)
- Da smrtnim bezdanom prolazi (X, 6)
- Moj besmrtni bitak; (X, 7)
- Da duh se moj u smrtnost obuče, (X, 8)
- I da se kroza smrt ja vratim, (X, 9)
- Ja znam da su dušē mōjē (XI, 2)
- Zamišljaji bespomoćni (XI, 3)
- Ali ako se proslavljati mora, (XI, 5)
- Tada slabi smrtnici ne mogu (XI, 6)
- Tebe ničim drugim častiti (XI, 7)
- Nego se k Tebi samo uzdizati (XI, 8)
- U neizmjernoj se raznolikosti gubiti (XI, 9)
- I – zahvalne suze liti (XI, 10)

Citiranom kiticom Deržavin priprema radikaln logičko-semantički i kompozicijski obrat, koji će uslijediti već u prvome stihu sljedeće – sedme – kitice. Ta radikalna promjena indicirana je pojavljivanjem suprotnoga veznika *ali*. No to nije samo veznik koji upućuje na značenje suprotno onomu što je prethodno rečeno – to je i veznik optimizma, pouzdanja, poleta, gotovo renesansne (u ruskim kulturnopovijesnim okolnostima) afirmacije božanskoga principa u čovjeku¹²:

Ništa! – Ali Ti u meni blistaš
Veličanstvom Svojih dobrotā;
U meni Sebe prikazuješ
Kao sunce u maloj kaplji vōdā.
Ništa! – Ali život ja osjećam,
Nepotpun nekakav liječem
Uvijek težeći u visine;
Tebe duša moja samo žudi,

Proniče, promišlja, prosuđuje:
Ja jesam – dakako jesi i Ti!

(VII, 1–10)

Kao što vidimo, formula *Ništa! – Ali...* upućuje na osnovnu dinamiku, osnovni obrat kojim se definira odnos čovjeka (*ja*) prema Bogu (*Ti*) i *svemiru*: čovjek je, vidjet ćemo, središnja komponenta svemira (materijalnoga univerzuma), a ujedno je “početna crta Božanstva” (IX, 4).

Izraz *Ništa! – Ali...* otkriva dakle strukturno-vrijednosni raspon *ja* koji ide od “ništa” (VI, 10), “nepotpunosti” (VII, 6), “bespomoćnosti” (XI, 3) i “izgubljenosti” (XI, 9) preko ideje o središnjoj poziciji *ja* u svijetu (VIII, 6–7, 10; IX, 1–3) do svijesti o uskoj povezanosti, fundamentalnoj uzajamnosti *ja* i *Ti* (Boga) (VII, 1–2, 8–10; IX, 4, 7; X, 1–4, 9–10). Drugim riječima, čovjek-ništa (ništavna čestica svijeta) paradoksalno se pokazuje kao središnja karika u sustavu svijeta, a onda i kao živi odsjaj božanstva (rečeno biblijski: “slika i prilika Božja”). I sve te protege *ja* dane su u antinomičnu jedinstvu – cjelini složenoj od kolopleta nerazdvojnih, ponekad tragičnih, ponekad igrivih razlika i suprotnosti.

Ideja ljudske neznatnosti provlači se (zajedno s drugim idejama) od početka do kraja ode. Već smo spomenuli da “nitko” u prvoj kitici (“Koga nitko spoznati nije mogao”; I, 7) znači “nitko od ljudi” ili

¹² Uočimo da u ruskoj književnosti 17. stoljeća takva “optimizma” nije bilo. Simeon Polockij je u ciklusu *Bezdana – Bezdan* suprotstavljao “bezdan ništavnosti” ljudskoga “ja” i Božji “bezdan postojanja”: “*Бездна аз ничесого, невѣждества, злобы, / окаянства, достойный адския утробы. / Бог же бездна бытия, блажества /, мудрости и неизреченных глаголы*” – “Ja sam bezdan ništavnosti, neznanja, pakosti, / Grijeha, dostojan paklene utrobe. / Bog je pak: bezdan bivstvovanja, blaženstva, milosrda, / i blagosti riječima neizrecive” (Benčić 1991: 64).

“nitko od nas”. Isto tako ni “um visoki” ni “duhovi prosvijećeni” iz druge kitice (II, 3), koji bi inače mogli umski ili matematički istražiti i najmanje djelice univerzuma (“zrnca pijeska, zrake planéta”; II, 2),¹³ ne mogu pojmovno doseći narav Božjega postojanja. Tu je zanimljiva pozicija (uloga) ljudske “misli”, koja se jedina usuđuje uzdizati se prema Bogu (II, 8), mada i ona u Božjoj “veličajnosti nestaje / Kao u vječnosti minuli tren” (II, 9–10). Bez obzira na slabost i ograničenost, upravo *ljudska misao*, i samo ona, pokazuje nezadrživu žudnju za Bogom, potrebu ljudskoga duha da istraži svoje tajnovito-božanske osnove. Za razliku od Efima Ètkinda koji naglasak stavlja na nedostupnost Boga za ljudsku misao (Ètkind 1995: 242–243), mogli bismo ustvrditi suprotno: Deržavin upravo *misli* pripisuje težnju za uzdizanjem. Štoviše, može se ustvrditi da je takva misao na neki način suprotna “duhovima prosvijećenim” koji znanstvenim metodama hoće spoznati najviši bitak. Indikativan je tu upravo porijekal stihova: najprije dolaze “duhovi prosvijećeni” (koji su nemoćni da spoznaju Boga), a onda se pojavljuje “misao” kao jedini, mada slab, način da se čovjek nekako približi Bogu:

Ne mogu duhovi prosvijećeni,
Od svjetlosti Tvoje rođeni,
Istražiti putove Tvoje:
Samo misao k Tebi uzdići se usuđuje,
U Tvojim veličajnosti nestaje
Kao u vječnosti minuli tren.

(II, 5–10, istaknuo autor)

Tako se dakle već u početnim kiticama ode otvara prostor za afirmaciju onih osobina *ja* koje će biti obznanjene u drugome dijelu.

Početni stihovi šeste kitice, kojima započinje drugi dio, maksimalno umanjuju pred Bogom ne samo značenje ionako neznatnoga *ja* nego i golemoga svemira: svemir je pred Bogom “točka”, a *ja* – “ništa”! Uočimo ovdje ne samo smisao za dramsko razvijanje lirskoga sižea nego i vrlo visoku osviještenost Deržavinove pjesničke refleksije. Pitajući se: “Ali što je svemir koji ja gledam? / I što sam pred Tobom ja?” – Deržavin obznanjuje da je upravo ljudsko *ja* ishodište perceptivno-spoznajne aktivnosti: upravo ono – tj. *ja* – piše odu, ono gleda nepojmljivu veličinu svemira, ono umuje o nad-svemirskoj veličini Boga.

Linija krajnje skromnosti pjesničkoga *ja*, koja je prekinuta stihom: “Ništa! Ali Ti u meni blistaš / Veličanstvom svojih dobrotâ” (VII, 1–2), odnosno stihom: “Ti jesi – i ja već nisam ništa!” (VIII, 4),

opet se obnavlja u posljednjoj kitici u kojoj lirski subjekt iznova ističe svoju zamišljaju bespomoćnost pri pokušaju da ocrtâ i sjenku Boga (XI, 1–4).

Ipak: cilj Deržavinove ode *Bog* nikako nije bio da se čovjeku porekne ili umanjâ značenje. Naprotiv! Ovdje se, nema dvojbe, Deržavin na sebi svojstven način nadoziđuje na logiku biblijskih izvještaja o stvaranju svijeta i čovjeka. Kao što znamo, pojavljivanje čovjeka na kraju tvoračke procedure valja u *Bibliji* smatrati vrhuncem Božje kreativnosti, a sama čovjeka – krunom svijeta. U Deržavinovoj se pak odi čovjek određuje kao organski “djelić svemira” (VIII, 5) te zauzima počasnu poziciju “sredine” između svjetova – “stvorenja tjelesnih” i “duhova nebeskih”: lanac svih bića povezan je čovjekom (VIII, 5–10; IX, 1). *Dio* se tako pokazuje kao najvažniji *vezni element* svijeta.

No u Deržavina je ideja “sredine” (središnjosti) i “stjecišta” isprepletena s idejom “krajnosti”. Upravo će predodžba o čovjeku kao spoju krajnosti postati dominantnom u interpretacijama Deržavinove ode i, kao što smo već vidjeli, cjelokupna njegova opusa. Ali tu nije riječ samo o duboku promišljanju proturječnosti, antinomičnosti, dramatičnosti, pa i tragičnosti ljudskoga bića nego i o dubinskome sagledavanju egzistencijalne ironije kojom je obilježen ljudski položaj u svijetu. Ta se ironija, doduše, lakše iščitava iz Deržavinova sveukupna stvaralaštva nego iz same ode *Bog*, no čini se da ni tu nije posve isključena. To se osobito tiče jednoga od najpoznatijih stihova ruske poezije: “Ja sam car – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog!” što ga je Deržavin dijelom preuzeo iz poeme Edwarda Younga *I. Noć: Jadikovka* (*Night I: The Complaint*, 1742–1748), u kojoj engleski pjesnik određuje čovjeka kao “crva i boga” (*A worm! A god!*), te ga – poput Deržavina – stavlja “u sredinu između ništa i Božanstva” – *Midway from nothing to the Deity!* (Young 1813: 5–6).

Evo dakle stihova koji s jedne strane upućuju na središnje-poveznu poziciju čovjekova mjesta u svijetu, a s druge – na njegovu unutarnju antinomičnost i rascijepljenost. Pritom nipošto nije nevažno da je obilježje središnjosti i antinomičnosti izraženo upravo preko kategorije *ja* – “vlasnika” svijesti, najdublje temelja i pojedinačne ljudske osobe i ljudskosti općenito:

Ja sam veza svjetova koji svugdje postoje,
Ja sam krajnji stupanj stvari;
Ja sam stjecište živućih,
Crta početna Božanstva;
Ja tijelom u prahu trunem,
Umom gromovima zapovijedam;
Ja sam car – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog!

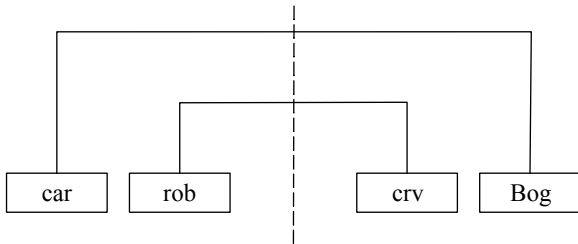
(IX, 1–7)

Jedinstvo suprotstavljenih odlika – kao što su “krajnji stupanj stvari” i “crta početna Božanstva”, “tijelo/prah” i “um”, “car” i “rob”, “crv” i “Bog” –

¹³ Obratimo pozornost na raspone Deržavinova univerzuma: “zrnca pijeska” valja ovdje shvatiti kao elemente zemaljske stvarnosti, a “zrake planeta” – kao elementarne fenomene kozmičke (izvanzemaljske, prostorno daleke) stvarnosti.

pridaje strukturi čovječstva ne samo dramatično-tragičnu notu razdrtosti, bezizlaznosti,¹⁴ nego i crtu neodlučnosti, načelne dvoznačnosti, a to znači – nepredvidljivosti, igrivosti, možda ironije.

Obratimo pozornost i na to da je stih “Ja sam car – ja sam rob; ja sam crv – ja sam Bog” komponiran zrcalno:

Vidimo da se uzajamno zrcale i semantički suodnose, a na neki način i poistovjećuju, izvanjske sastavnice (“car” i “Bog”), i unutarnje sastavnice (“rob” i “crv”). Pritom prva dva opozicijska člana – “car” i “rob” – spadaju u sferu društvene raslojenosti, a druga dva – “crv” i “Bog” – u područje prirodnoga i nad-kozmičkoga.

Ja-čovjek prepoznaje svoju najvišu vrijednost u povezanosti vlastite naravi s božanskom. Ta se pak veza također pokazuje kao paradoksalna: “ja sam pred Tobom ništa” (VI, 10) – “Ali Ti u meni blistaš / Veličanstvom Svojih dobrota; / U meni Sebe prikazuješ / Kao sunce u maloj kaplji vóda” (VII, 1–4). Paradoks je očitiji ako se formulira ovako: “Ja sam pred Tobom *ništa*, ali Tvoja nazočnost u meni čini da sam sve”. Usto se uspostavlja kružna kauzalnost. Božje postojanje dokazuje se postojanjem čovjeka: “Ja jesam – dakako jesi i Ti!” (VII, 10). Pritom se čovjek ne zadovoljava golom egzistencijom (jednostavnim postojanjem), nego u tu egzistenciju ugrađuje težnju za spoznajom Boga: “Tebe duša moja žudi, / Proniče, promišlja, prosuđuje” (VII, 8–9). Podsjetimo i da svekoliki prirodno-kozmički poradak također svjedoči o Božjem postojanju (VII, 1). Odatle zaključak koji je već bio najavljen na početku sedme kitice (VII, 1–4) i koji će sada, u osmoj kitici, poslužiti kao osnova aksiologijsko-kauzalnoga obrata danoga u obliku svojevrzne tautologije: “Ti jesi! – i ja već nisam ništa!” (VIII, 8). Problem se, radi transparentnosti, može izraziti shematičnije. Najprije se tvrdi: “Ja jesam, dakle jesi i Ti”, a zatim: “Ti jesi, dakle jesam i ja”; ili: “Ja postojim jer postojiš Ti”, a “Ti postojiš (kao gnoseologijska i ontička činjenica) jer postojim ja”. No, za razliku od Boga za kojega se kaže da postoji sam za sebe i sam po sebi (što ga, vidjeli smo, ne sprečava da stvara svjetove i aktivno sudjeluje u njima), Deržavinov je čovjek lišen autorefleksivne relacije (ili je ona, u svakome

slučaju, bitno reducirana). Pitajući se naime “odakle je potekao” (IX, 9) – *ja-čovjek* logično zaključuje: “A sam po sebi biti nisam mogao” (IX, 10). Bit stvari nije međutim u samoj činjenici – na prvi pogled banalnoj i samorazumljivoj – da čovjek postoji, nego u načinu na koji čovjek pokušava obrazložiti svoje postojanje. Čovjeku se, naime, kao najdublja osnova mišljenja-spoznavanja i postojanja, a ujedno i kao najviši cilj, nameće ideja Boga (božanstva). Rekao bih da je to najvažnija po(r)uka Deržavinove ode *Bog*.

Gdje se to, i kako, čovjek približava Bogu?

Oda sugerira ove odgovore. Čovjek sebe spoznaje kao “krajnji stupanj tvāri” (IX, 2), ali i kao “crtu početnu Božanstva” (IX, 4). I mada mu se tijelo pretvara u prah (IX, 5), on “umom gromovima zapovijeda” (IX, 6). Odatle formula čovjekova temeljnoga dvojstva odnosno spleta ili spoja krajnosti (što je, rekosmo, bilo obilježje i Youngove koncepcije): “Ja sam car – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog!” (IX, 7). Da to dvojstvo nosi u sebi i nešto uzvišeno-božansko, pritom božansko ne samo u prenesenome značenju (na što kao da u citiranome retku upućuju izrazi “car” i “Bog”), svjedoči sljedeći stih, u kojem se pojavljuje pridjev “čudesan”: “Ali, budući da sam tako čudesan [*čudesenъ*], / Odakle sam potekao? – neznan [*bezvъstenъ*]” (IX, 8–9). Drugim riječima, spoj krajnosti ne tretira se kao dramatičan ili tragičan, nego kao “čudesan”. Snažnu, intimnu, toplu povezanost Boga-Stvoritelja i čovjeka-stvorenja, potvrđuju izrazi *sozdanie* “stvorenje, tvorba”, *tvarъ* “stvor” (X;1–2). U nastavku se pak Bog označuje kao “duša duše moje” i “Car” (X, 4), a na kraju i kao “Otac” (X, 10) – što je jedna od temeljnih kršćanskih predodžbi o Bogu (usp. moju raspravu “Struktura *Očenaša*”; Užarević 1994).

S motrišta kompozicije važnom se pokazuje uporaba suprotnoga veznika *ali* (rus. *no*). On se pojavljuje na ključnim mjestima ode, postizujući učinak strukturno-kompozicijskoga i semantičkoga obrata. Tako se glavno *ali* (*no*) pojavljuje u prvome stihu sedme kitice: “Ništa! – Ali Ti u meni blistaš” (VI, 1), čineći tako svojevrstu os simetrije između prvoga dijela ode u kojem dominira zamjenica *Ti* i drugoga dijela u kojem slijedi dominacija *ja*. To *ali* najavljuje dakle cijelu seriju afirmativnih iskaza o *ja* kojim se pokazuje da je ono (*ja*) nešto suprotno od pred-postavljenoga, početnoga “ništa”. Taj *ali* opet će se u sličnoj funkciji pojaviti nekoliko stihova dalje: “Ništa! – Ali život ja osjećam” (VII, 5). Sintakso-semantičkim ponavljanjem učvršćuje se i pojačava učinak suprotstavljanja *ja* i *ništa*. Sličnu funkciju, iako znatno manje istaknutu, ima *ali* na još nekoliko mjesta u odi. Tako u jedanaestoj kitici stoji da je Bog za čovjeka neizreciv, nedokučiv, tj. čovjek je nemoćan da Ga i na koji način prikaže, *ali* Ga bez obzira na to (XI, 5) mora proslavljati, uzdizati i zahvaljivati Mu. Usp. također petu kiticu gdje se najprije govori o “milijunima svjetlila” i “svjetlećih

¹⁴ Valerij Druzini navedeni stih (“Ja sam car – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog”) vidi kao “tragičnu antinomiju” (Druzini 1963: 31). Tako smatra i većina drugih interpretatora ode *Bog*.

svjetova” koji se ipak – *ali!* [V, 5]) – u odnosu prema Bogu pokazuju “kao noć pred danom” (V, 10). *Ali* se pojavljuje i u ovim stihovima: “Ali što je svemir koji ja gledam?” (V, 3) i: “Ali, budući da sam tako čudesan, / Odakle sam potekao? – neznan” (VI, 8–9). U svim tim slučajevima veznik *ali* unosi u diskurs dozu napetosti, neočekivanosti, dinamike.

U završnici ode, u kontekstu najvećega zbližavanja čovjeka i Boga, pokrenuta je i problematika ljudske smrtnosti.

Tvoja je pravednost zahtijevala
Da smrtnim bezdanom prolazi
Moj besmrtni bitak;
Da duh se moj u smrtnost obuče,
I da se kroza smrt ja vratim,
Oče! u besmrtnost Tvoju.

(X, 5–10)

Vidimo da problem smrti Deržavin postavlja u odi prilično mekano. Činjenica da je čovjek podvrgnut umiranju (smrtnosti) pripisuje se Božjoj “pravednosti”. Deržavin očito polazi od biblijsko-kršćanskoga nauka da su prvi ljudi, a onda i svi ljudi nakon njih, opravdano kažnjeni smrću za istočni grijeh, tj. neposlušnost Bogu i oholost (usp. o tome u odi *Krist*, kitica 16: čovjek, “u ljepotu se svoju zaljubivši, / Ushtjede biti Bog – i uzoholi se, / Od Jedinice odstupi / I odsjaj se u njem Njezin ugasi”). No smrt nije shvaćena kao nešto definitivno tragično, jer se “smrtni bezdan” (koji u u ovoj poeziji inače ima dramatično-tragično značenje) paradoksalno pokazuje kao put prema besmrtnosti: besmrtnne komponente ljudskoga bića – njegov “bitak” (*bytie*) i “duh – stapaju se preko smrti s Božjom besmrtnošću (X, 9–10),¹⁵ dok se tvorno-tjelesne komponente vraćaju u “prah” (IX, 5). Početni stihovi četvrtice kitice u još većoj mjeri pripisuju smrt Božjoj kompetenciji – smrt se ondje pokazuje kao Njegov “dar”:

Ti lanac bića u sebi smještaš,
Uzdržavaš i oživljuješ;
Kraj s početkom spajaš,
I smrću život daruješ.

(IV, 1–4)

Smrt kao Božji dar nikako ne bi ovdje bilo primjereno shvatiti kao ironiju, naprotiv – ta misao sugerira nešto drugo: da je smrt nužna, važna, na neki način pozitivna strukturalna sastavnica cjelovitih životnih ciklusa (“Kraj s početkom spajaš”, IV, 3), a

nije toliko i nije samo teška kazna za fatalan početni ljudski propust (grijeh).¹⁶

Već je bilo riječi o tome da se smrt u drugim Deržavinovim pjesmama, a osobito u odi *Povodom smrtni kneza Meščerskoga* (*Na smertь knjazja Meščerskago*, 1779) te u posljednjoj, nezavršenoj pjesmi “Rijeka vreménā u svojoj hitnji...” (“Рѣка времєнь в своєм стрємлєнї...”, 1816), tretira kao mnogo fatalniji i mnogo tragičniji (mračniji) fenomen no što je to slučaj u odi *Bog*. Smrt se u tim drugim pjesmama određuje kao “mrak vječne noći” (*Povodom smrti grofa Orlova – Na končinu grofa Orlova*, 1796), kao “neizmjerni bezdan” (*Urna*, 1797) ili “bezdan vječni” (*Potapanje – Potoplenie*, 1796). U skladu s Deržavinovim pjesničkim idejama – tri su ljudska odgovora na izazovnu tajnu smrti. Jedan je naznačen u završnome dijelu ode *Povodom smrti kneza Meščerskoga*: smrt jest doduše neminovna, tajanstvena, tragična, ali mi možemo i trebamo svoj život – dok on traje – urediti tako da nam bude ugodan i lijep (hedonističko načelo). U tu bi semantičku zonu išli i stihovi u kojima je smrt prirodna, dakle normalna, očekivana posljedica starenja: “Već nam starost stiže, / I smrt nas gleda preko ograde” (*Poziv na objed – Priglašenje k obedu*, 1795). Drugi je odgovor religiozno-metafizički, a nalazimo ga u odi *Bog*: nakon smrti očekuje nas drugi život, odnosno besmrtnost u Bogu. Treći mogući odgovor zapravo i nije odgovor. On kreće od iskustveno lako provjerljive činjenice da je smrt fatalan, tragičan, neshvatljiv događaj kojim se obesmišljuje život: bezdan vremena (“rijeka vreménā”) proždire i gura u ništavilo čovjeka i sve što čovjek stvara: “Rijeka vreménā u svojoj hitnji / Odnosi sva djela ljudska, / I potapa u ponoru zaborava / Narode, Carstva i Careve (...)”. Već je rečeno da ta treća mogućnost vjerojatno nije konačno Deržavinovo stajalište, ali je ona ispala konačnom zahvaljujući stjecaju okolnosti: ironija sudbine htjela je da pjesma ostane nedovršenom, tj. da se prekine na mjestu koje nudi najmračniju moguću historiozofsku perspektivu.¹⁷

Neki analitičari smatraju kako je jedanaesta kitica ode *Bog* “suvišna” jer narušava kompaktnost i simetriju prvih deset kitica izgrađenih na principu 5 (o *Ti-Bogu*) + 5 (o *ja-čovjeku*) te lirskom subjektu (*ja*) služi kao svojevrsna isprika što se usudio govoriti o tako visokoj temi kao što je Bog (*Ti*) (usp. Ètkind 1995: 243). No valja reći da takvo tumačenje nije korektno. Jedanaesta kitica, kao prvo, vraća sveukupan razvitak lirskoga sižea na liniju ljudske skromnosti (koja je u prethodnim kiticama bila

¹⁶ Na kraju ode *Povodom smrti kneza Meščerskoga* kao “nesbeski dar” spominje se *život*.

¹⁷ Ovdje se postavlja važno metodološko pitanje: Kako razumjeti kraj koji nije kraj? Ili drukčije: Kako tretirati cjelinu koja to nije? Ili: Može li biti cjelina ona strukturalna koja je nasilno prekinuta? Ta se pitanja tiču kako osmišljavanja pojedinoga teksta, tako i osmišljavanja ljudske povijesti...

¹⁵ Čini se da je i ovdje zaobidena (ili je stavljena u zagrade?) tema Kristove iskupiteljske misije: za Deržavina kao da već sama smrt ima iskupiteljsku moć, jer se nakon smrti (koja bi mogla biti shvaćena kao neka vrsta tragičnoga pročišćenja) čovjek takoreći automatski vraća u besmrtnost Oca-Stvoritelja.

donekle potisnuta isticanjem pozitivnih značenja *ja*), a kao drugo – postavlja završne postulate (zahtjeve) ode: u nastojanju da časti i slavi neizrecivoga i nedokučivoga Boga – čovjek se s jedne strane nastoji uzdizati prema Njemu, a s druge Mu izražava svoj osjećaj zahvalnosti. Upravo je ta zahvalnost onaj najviši (ili najdublji), a ujedno najprisniji odnos koji čovjek može i treba uspostaviti s Bogom.

1.3. Još neke poetičke odlike ode *Bog*

Deržavinova oda *Bog* ostvarena je u modusu obraćanja *ja-čovjeka Ti-Bogu*. Utoliko je riječ o nekoj kombinaciji slavljeničke ode, himne, molitve, lirске refleksije koju jedna instancija upućuje drugoj. Odnos *ja – Ti* (ili *mi – Ti*) pretpostavlja svojevrsnu dijalogičnost, neposrednost, čak bi se reklo intimnost među tim instancijama. Mada se, kako smo rekli, *ja* ne pojavljuje eksplicitno sve do stiha VI, 4, ono je implicitno prisutno i aktivno od sama početka. Tako je već prvi stih: “O Ti, u prostranstvu beskonačni” (I, 1) čin obraćanja u kojem eksplicitno izraženo *Ti* logički i semantički pred-postavlja osobnu zamjenu *ja* ili *mi* kao instanciju govorenja odnosno obraćanja tomu *Ti*. U isto vrijeme oblik *Ti* upućuje na njegovu maksimalnu blizinu govornomu subjektu (lirskomu *ja*), što znači da već sâm oblik *Ti* od početka pred-postavlja oblik *ja* kao govornu instanciju koja je ne samo noseća nego je zapravo i jedina govorna instancija. Riječ je dakle o strasnu govoru *ja* koji je intoniran dijaloški, tj. sav je usmjeren prema *Ti* i u cijelosti je određen tim odnosom.

Cjelokupan Deržavinov pjesnički opus, uključujući dakako i odu *Bog*, obilježen je izrazitim *dinamizmom* (*kinetizmom*) koji se očituje i na unutarnjem planu (duševnom, duhovnom, emocionalnom), i u prirodi, i u svemiru, a reprezentiraju ga glagoli kretanja, odgovarajuće slike (poredbe) i opisi, brza smjena kadrova, sama struktura rečenica (nizanje i nabranje, isticanje pojedinih rečeničnih članova i dr.). Evo primjera iz ode *Bog* koji upućuju na dinamičnost svemira: “Živi u kretanju tvāri” (I, 2); “Koji sve Sobom ispunjuje, / Obuhvaća, izgrađuje, održava” (I, 8–9); “Samo misao k Tebi uzdići se usuđuje, / U Tvojoj veličajnosti nestaje / Kao u vječnosti minuli tren” (II, 8–9); “Ti si bio, Ti jesi, Ti bit ćeš navijek!” (III, 10); “Kao što iskre padaju, brzo lete, / Tako se sunca od Tebe rađaju; / Kao što u studen, jasan dan, zimi, / Zrnca inja svjetlucaju, / Kruže, njišu se, bliješte, / Tako su zvijezde u bezdanima pod Tobom” (IV, 5–10); “Svjētlilā upaljenih milijuni / U neizmjernosti teku: / (...) Zrake životvorne sipaju” (V, 1–2); “II' valova zapjenjeno mnoštvo, / Ili plamteći eter, / II' zajedno sve svjetleći svjetovi” (V, 7–9). Na sličan je način dinamična i nutrina lirskoga subjekta: “(...) Ali Ti u meni blistaš / Veličanstvom svojih dobrota; / U meni Sebe prikazuješ / Kao sunce u maloj kaplji vóda” (VII, 1–4); “Uvijek težeći u visine” (VII, 7); “Tebe duša moja žudi, / Proniče,

promišlja, prosuđuje” (VII, 8–9); “Ja tijelom u prahu trunem, / Umom gromovima zapovijedam” (VII, 5–6); “Ja sam car – ja sam rob; – ja sam crv – ja sam Bog!” (IX, 7); “I da se kroza smrt ja vratim, / Oče! u besmrtnost Tvoju” (X, 9–10). Na kraju ode nailazimo na niz glagola koji izražavaju intenzivno-emotivan odnos *ja* prema *Ti*: “ocrtati sjenku”, “proslavljati”, “častiti”, “uzdizati se”, “gubiti se”, “zahvalne suze liti” (X, 4–10). Riječju: svemir, čovjek, Bog – sve je u kretanju, u živu vrtloženju i stvaralačkoj ekstazi.

2. ZAKLJUČNE NAPOMENE

Dok npr. Efim Ètkind (1995) u Deržavinovoj odi *Bog* vidi dojmljiv primjer *dijalektike*, dotle Ivan Esaulov u njoj vidi paradigmatičan primjer *pravoslavja* (Esaulov 2016; 2017). Treba reći da ta dva poimanja ni najmanje ne proturječe jedno drugomu – problem je možda samo u tome da svaki istraživač uzima u obzir jedne elemente ode, a zanemaruje druge. (No aspektualnost je, ili ograničenost vidnoga polja, sudbina svake analize, interpretacije, promatračke točke.) Suprotnosti u jedinstvu svakako su važan aspekt Deržavinova pjesničkoga viđenja svijeta: čovjek se npr. pokazuje kao jedinstvo materijalnoga i duhovnoga, niskoga i visokoga, vidljivoga i nevidljivoga, smrtnoga i vječnoga, a kozmos kao dinamična i uređena tvarna zbilja. S druge su pak strane za Deržavinovu odu isto tako fundamentalne kategorije kao što su Stvoritelj, Trojstvo, Otac, uskrnuće mrtvih, vječnost... Pritom, kao što rekoh, prvi kategorijalni niz ne potire drugi. Naprotiv.

Deržavinova oda *Bog* jest pjesnička refleksija o svemiru, prirodi, čovjeku i Stvoritelju – refleksija koja se kreće u horizontu kršćanske duhovnosti. Ali se nikako ne može reći da je to teologijski traktat koji se ograničava unaprijed zadanim vjerskim dogmama – onako kako ih naučava službena Crkva. U odi isto tako nema elemenata antičke književnosti ni mitologije, slavenske mitologije ili folklor; nema ni društvene satire, hedonističke filozofije niti bilo kakve šale, ironije, igre. A sve je to, znamo, karakteristično za druga Deržavinova pjesnička djela. Utoliko se oda *Bog* uistinu može smatrati unikatnim djelom. Nije ga Deržavin bez razloga stavljao izdvojeno na početak svojih izdanja.

To međutim ne znači da oda *Bog* ne aktivira i načela koja su joj zajednička s ostatkom opusa. Jedno je takvo načelo svakako načelo kontrasta (antinomizma). Znamo, štoviše, da je to načelo bilo karakteristično već za prve tekstove pisane staroruskim jezikom iz kijevsko-ruskoga, a zatim i iz velikoruskoga razdoblja (*Slovo o Zakonu i Milosti*, *Slovo o vojni Igorevoj*, *Zadonština*). To je dakle jedno od najvažnijih poetičkih načela i u pjesničkome stvaralaštvu Gavriile Deržavina. U odi *Povodom smrti kneza Meščerskoga* (*Na smertь knjazja Meščerskago*, 1779) čovjek je također definiran kao spoj

suprotnosti: “Mi smo ponos i bijeda zajedno, / Danas Bog, a sutra prah; / Danas se smiješi nada laskava, / A sutra: gdje si, čovječe” (Deržavin 1833: 153; 1957: 86). Čini se da bi u Deržavina, gledano u cjelini, prevagnula negativna (poništavajuća) strana postojanja da nije Boga koji je, sudeći po svemu, i ukalkulirao tu destruktivnu stranu u cjelinu svjetskoga sustava. No problem zla i Zloga ostaje u Deržavina, kao i fenomen Boga-Tvorca, načelno nedohvatan ljudskoj spoznaji.

Jedan od zastupljenijih stvaralačkih postupaka u odi *Bog* jest analogija odnosno poredba: “Misao (...) / U Tvojjoj veličajnosti nestaje / Kao u vječnosti minuli tren” (II, 8–10); “Kao što iskre padaju, brzo lete, / Tako se sunca od Tebe rađaju” (IV, 5–6); “Kao što (...) zrnca inja svjetlucaju, (...) / Tako su zvijezde u bezdanima pod Tobom” (IV, 7–10); “II' zajedno svi svjetleći svjetovi – / Pred Tobom su kao noć pred danom” (V, 9–10); “Kao kaplja u more uronjena – / Cijelo je nebo pred Tobom ovo” (VI, 1–2); “U meni Sebe prikazuješ / Kao sunce u maloj kaplji vóda” (VII, 4–5) (usp. i Ètkind 1995: 242). Vidimo da se na jednoj strani uspoređuju mikroelementi prirode s golemim formacijama svemira (iskre se prispodobljuju Suncu, inje – zvijezdama, kaplja – nebu), a s druge – navode se goleme svemirske formacije (zvijezde, nebo, sunca) kako bi se pokazalo da su i one malene, blijede, neznatne u usporedbi s Bogom. Dakako, slična je stvar i s ljudskom mišlju koja se hoće uzdignuti do najvišega bića: ona je u usporedbi s Bogom “kao u vječnosti minuli tren”.

Deržavina s klasicizmom možda najviše spaja sklonost alegoriji. Karakteristična je npr. slika slapa koji utjelovljuje protočnost vremena, kompleksnost i krhkost ljudskoga života:

Ne žizn' li čelovekov nam
Sej vodopad izobražae? –
On tak že blagom struj svoih
Poit nadmennyh, krotkih, zlyh.

Ne tak li s neba vremja l'etsja,
Kipit stremlenie strastej,
Čest' bleščet, slava razdaetsja,
Mel'kaet sčast'e naših dnej,
Kotoryh krasotu i radost'
Mračat pečali, skorbi, starost'?

(*Vodopad*, 1791–1794; Deržavin 1957: 180)

Ne prikazuje li nam život ljudski
Ovaj slap? –
On također dobrom mlazova svojih
Napaja ohole, krotke i zle.

Ne slijeva li se tako vrijeme s neba,
Ključa polet strasti,
Čast blista, slava se širi,
Promiče sreća naših dana
Kojih ljepotu i radost
Zamračuju jadi, tuge, starost'

(*Slap*, 1791–1794)

Alegoričan naboj u odi *Bog* imaju riječi-simboli kao što su “crv”, “rob”, “car”, pa čak i “Bog” (u kontekstu stiha IX, 7). U pjesmi *Labud* (*Lebedь*, 1804) ptica iz naslova alegorija je pjesnika i pjesništva, a slično je i u mnogim drugim pjesmama, pogotovu onima koje obiluju elementima iz mitologijskoga nasljeđa, dragoga ruskomu klasicizmu.

Deržavinu isto tako nisu strane hiperbolične konstrukcije (“svjetovi koji se množe s milijun puta sto drugih svjetova”), koje se sretno kombiniraju s jakim osjećajem za detalje iz ljudskoga životnoga okoliša i prirode (kapljice vode, zrnca pijeska, suze).

Deržavinov pjesnički jezik ne aktivira samo “proročke” tonove (Ètkind 1995: 242), nego i mnoge druge tipove govora: ushit, osudu, raskrinkavanje, hulu, ironiju, socijalnu kritiku, prijateljsko čavrljanje (usp. Blagoj 1957: 29). Time njegova poezija postiže širok narodni jezični obuhvat, čineći važnu kariku – kad je riječ o evoluciji suvremenoga ruskoga književnoga jezika – prema Karamzinu i Puškinu. Ali ponovimo: s motrišta stvaralačkoga dometa Deržavin je unikatna pojava ruske književnosti 18. stoljeća, potpuno usporediva s najvećim imenima ruske književnosti nadolazećih stoljeća.

Zagreb, 19. studenog 2018.

LITERATURA

Averincev, Sergej Sergeevič 1996. “Poèzija Deržavina”, u: A. D. Košelev (red.), *Iz istorii ruskoj kul'tury. Tom IV (XVIII – načalo XIX veka)*, Moskva: Škola “Jazyki ruskoj kul'tury”, str. 763–779.

Badalič, Josip Mihajlovič i Kuz'mina, Vera Dmitrievna 1968. *Pamjatniki škol'noj dramy XVIII veka (po zagrebskim spiskam)*, Moskva: Izdatel'stvo “Nauka”.

Belinskij, Vissarion 1881. “Izъ статьи V. Bëlinskago [o Deržavinë]”, u: Petr Vejnberg (red.), *Russkie pisateli v klassë. Vypuskъ VI. Deržavinë (Stihotvorenija)*, S. Peterburgъ, str. 91–98.

Benčić, Živa 1991. *Barok i avangarda. Studije*, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta.

Biblija. Knigi Svjaščennogo pisanija Vethogo i Novogo zaveta. 1968. Moskva: Izdanie Vsesojuznogo soвета evangel'skih hristian – baptistov.

Blagoj, Dmitrij Dmitrievič 1945. *Istorija ruskoj literatury XVIII veka*, Moskva: Gosudarstvennoe učebno-pedagogičeskoe Izdatel'svo Narkomprosa RSFSR.

Blagoj, Dmitrij Dmitrievič 1957. “Gavrila Romanovič Deržavin”, u: Gavrila Romanovič Deržavin, *Stihotvorenija*, Leningrad: Sovetskij pisatel', str. 5–74.

Deržavin, Gavro Romanovič 1854. *Bog*, u: Neven. *Zabavni i poučni list*, Zagreb, br. 51, str. 801–804. Preveo Ivan Trnski. [Urednik Josip Praus popratio je prijevod bilješkom o Deržavinu, a uz prijevod je objavljen i ruski izvornik.]

Deržavin, Gavrila Romanovič 1957. *Stihotvorenija*, Leningrad: Sovetskij pisatel'. Vstupitel'naja stat'ja, podgo-

točka teksta i obščaja redakcija D. D. Blagogo. Primečanja V. A. Zapadova.

Deržavin, Gavrila Romanovič 1963. *Stihotvorenija*, Moskva – Leningrad: Sovetskij pistol'. Vstupitel'naja stat'ja i podgotovka teksta. V. P. Druzina.

Deržavinъ, Gavrila Romanovičъ 1833. *Sočinenija Deržavina. Čast' pervaja*, Sanktpeterburgъ. Petr Vejnbergъ (red.), *Russkie pisatel' v klassb. Vypuskъ VI*.

Deržavinъ, Gavrila Romanovičъ 1860. *Zapiski Gavriila Romanoviča Deržavina 1743 – 1812. Sъ literaturnymi i istoričeskimi primččanjami P. I. Barteneva*, Moskva: Izdanie Russkoj Besbdy.

Deržavinъ, Gavrila Romanovičъ 1866. *Sočinenija Deržavina s obъjasnitel'nymi primččanjami Ja. Grot*, SPb.: Imp. Akademija naukъ, t. 3. Čast' III.

Deržavinъ, Gavrila Romanovičъ 1881. *Смухомвореня*. С.-Петербургъ.

Državin 1893. *Bog*, u: *Prosvjeta. List za zabavu, znanost i umjetnost*, Zagreb, br. 3, str. 49–50. Preveo Stjepko Španić.

Druzin, Valerij Pavlovič 1963. "G. R. Deržavin", u: Deržavin, Gavrila Romanovič. 1963. *Stihotvorenija*, Moskva – Leningrad: Sovetskij pistol', str. 5–47.

Esaulov, Ivan Andreevič 2016. "Oda G. R. Deržavina 'Bog': novoe ponimanje", u: *Problemy istoričeskoj poëtiki*, izd. 14, Petrozavodsk: Izdatel'stvo Petrozavodskogo universiteta, str. 45–67.

Esaulov, Ivan Andreevič 2017. "Oda Deržavina 'Bog': 'Ty' i 'ja'", u: Ivan Esaulov, *Russkaja klassika: novoe ponimanje*, Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Russkoj hristianskoj gumanitarnoj akademii (RHGA). Izdanie tret'e, ispravlennoe i dopolnennoe, str. 75–92.

Ètkind, Efim 1995. "Dve dilogii Deržavina", u: E. Ètkind i S. Elnitsky (ur.), *Gavriil Derzhavin (1743 – 1816)*, Northfield/Vermont: The Russian School of Norwich University, str. 234–256.

Flaker, Aleksandar 1975. *Novija ruska književnost*, u: Aleksandar Flaker (ur.), *Povijest ruske književnosti. Knjiga 7*, Zagreb: Mladost, str. 269–404.

Gasparov, Mihail 2018. *Očerk istorii russkogo stiha. Metrika. Ritmika. Strofika*, Sankt-Peterburg: Pal'mira.

Gorškov, A. I. 1979. "Istorija russkogo literaturnogog jazyka", u: F. P. Filin (ur.), *Russkij jazyk. Ènciklopedija*, Moskva: Izdatel'stvo "Sovetskaja ènciklopedija", str. 99–101.

Gukovskij, Grigorij Aleksandrovič 1947. "G. R. Deržavin", u: G. Deržavin, *Stihotvorenija*, [Leningrad]: Sovetskij pistol', str. V–LVI. Vstupitel'naja stat'ja, redakcija, primečanja G. A. Gukovskogo.

Ivanov, Vjačeslav Vasil'evič 1979. "Istorija russkogo jazyka", u: F. P. Filin (ur.), *Russkij jazyk. Ènciklopedija*, Moskva: Izdatel'stvo "Sovetskaja ènciklopedija", str. 101–106.

Ivanov, Vjačeslav Vsevolodovič 1995. "Sovremenost' poëtiki Deržavina", u: E. Ètkind i S. Elnitsky (ur.), *Gavriil Derzhavin (1743 – 1816)*, Northfield/Vermont: The Russian School of Norwich University, str. 406–415.

Jagić, Vatroslav 1895. *Ruska književnost u osam-naestom stoljeću*, Zagreb: Matica hrvatska.

Jeruzalemska Biblija 2004. Zagreb: Kršćanska sadašnjost. Uredili Adalber Rebić, Jerko Fućak i Bonaventura Duda.

Kolomijčenko, Tat'jana Anatol'evna 2004. *Vozdejstvie hudožestvennoj sistemy russkogo fol'klora na poëtičeskij*

stil' G. R. Deržavina: Lirika 1779–1796 godov. Moskva. Avtoreferat doktorskoj dissertacii. URL: <http://www.Dissercat.com/content/vozdeistvie-khudozhestvennoi-sistemy-russkogo-folklora-na-poeticheskii-stil-gr-derzhavina-li>. Pristup: 27. rujna 2018.

Krčelić, Adam Baltazar 1952. *Anuae ili historija 1748–1767*, Zagreb: JAZU. Preveo s latinskoga Veljko Gortan.

Lauer, Reinhard 2009. *Povijest ruske književnosti*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Levickij, Aleksandr 1995. "Ody Bog u Heraskova i Deržavina (Predvaritel'nye zametki)", u: E. Ètkind i S. Elnitsky (red.), *Gavriil Derzhavin (1743 – 1816)*, Northfield/Vermont: The Russian School of Norwich University, str. 341–360.

Lihačev, Dmitrij Sergeevič i Makogonenko, Georgij Pantelejmonovič (red.) 1980. *Istorija russkoj literatury. Tom pervyj. Drevnerusskaja literatura. Literatura XVIII veka*, Leningrad: Nauka.

Lomonosov, Mihail Vasil'evič 2011. *Sbornik stihov*, Tomsk: TomSuvener.

Lomonosov, Mihail Vasil'evič *Preloženija psalmov*, URL: <https://azbyka.ru/fiction/prelozheniya-psalмов-lomonosov-mixail/>. Pristup: 21. listopada 2018.

Lomonosovъ, Mihajlo 1882. *Stihotvorenija i prozaičeskija stat'i*. Russkie pisatel' vъ klassb. Vypuskъ VIII, S.-Peterburgъ.

Makogonenko, Georgij Pantelejmonovič i dr. 1980. "Puti stanovljenija russkoj literatury XVIII veka i formulirovanje ee nacional'nogo svoeobrazija", u: D. S. Lihačev i G. P. Makogonenko (red.), *Istorija russkoj literatury. Tom pervyj. Drevnerusskaja literatura. Literatura XVIII veka*, Leningrad: Nauka, str. 465–780.

Orlov, Oleg Vladimirovič i Fedorov, Valentin Ivanovič 1973. *Russkaja literatura XVIII veka*, Moskva: Prosveščenie.

Rèj, Mari-P'er (Rey, Marie-Pierre) 2015. *Rossija i Zapadnaja Evropa: dolgaja istorija složnyh otnošenij*. URL: obsfr.ru/fileadmin/Policy_paper/PP_10_RU.pdf. Pristup: 3. rujna 2018.

Ščeglov, Jurij 1995. "Iz illustracij poëticeskoj izobretatel'nosti Deržavina ('Lastočka')", u: E. Ètkind i S. Elnitsky (ur.), *Gavriil Derzhavin (1743 – 1816)*, Northfield/Vermont: The Russian School of Norwich University, str. 283–292.

Užarević, Josip 1994. "Struktura Očenaša", u: *Književna smotra*, Zagreb, br. 92-94, str. 84–91.

Užarević, Josip 2017. "Predodžbe o svemiru u mitologiji, religiji i znanosti", u: Jasmina Vojvodić (ur.), *Neomitologizam u kulturi 20. i 21. stoljeća*, Zagreb: Disput, 2018, str. 19–48.

Vejnberg, Petr (red.) 1881. *Russkie pisatel' v klassb. Vypuskъ VI. Deržavinъ (Stihotvorenija)*, S.-Peterburgъ.

Young, Edward 1813. *The Complaint; or, Night Thoughts*, London: Vernor & Hood. URL: <https://books.google.hr/books?id=YucNAAAAQAAJ&pg=PA18&dq=%22Night+I:+The+Complaint.%22&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwiCpuOuvMneAhVuoosKHY2NAsgQ6AEIKzAA#v=onepage&q=%22Night%20I%3A%20The%20Complaint.%22&f=false>. Pristup: 10. studenog 2018.

Zapadov, Vladimir A. 1957. *Primečanja*, u: Gavrila Romanovič Deržavin, *Stihotvorenija*, Leningrad: Sovetskij pistol', str. 361–452.

Zapadov, Vladimir Aleksandrovič 1989. "Problema literaturnogo servilizma i diletantizma i poëtičeskaja pozicija G. R. Deržavina", u: Aleksandr Mihajlovič Pančenko (red.), *XVIII vek. Sbornik 16: Itogi i problemy izučenija ruskoj literatury XVIII veka*, Leningrad: Nauka – Leningradskoe otdelenie, str. 56–75. URL: <http://www.derzhavin-poetry.ru/articles/problema-literaturnogo-servilizma.html>. Pristup: 27. rujna 2018.

SUMMARY

"GOD", AN ODE BY GAVRILA DERZHAVIN

The ode "God" is considered as the most renowned poem by Gavrila Derzhavin, a leading Russian eighteenth-century poet. It is simultaneously one of the first Russian poems to gain a pan-European resonance. The article considers the context of the ode's creation, with special emphasis accorded to the composition made up of the intersection of three semantic axes: "Thou—God", "nature—cosmos" and "I—man".

Key words: Gavrila Derzhavin, the ode "God", eighteenth-century Russian literature